

Tadqiqot.uz

**ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

**31 MAY
№28**

CONFERENCES.UZ

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 28-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
9-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
28-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-9**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
28-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-9**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 28-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 май 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 59 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг туган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Раҳмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ
ТУТГАН ЎРНИ

1. Niyazmetova Yokutkhon Botirovna THE IMPORTANCE OF THE GREEN ECONOMY IN ACHIEVING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT	8
2. Aziz K. Abdullaev SOME ASPECTS OF UZBEKISTAN’S JOINING EURASIAN ECONOMIC UNION WITH A VIEW TO TRANSPORT SECTOR.	10
3. Дилмурод Касимов ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИСТЕЪМОЛ КРЕДИТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ: СБЕРБАНК ТАЖРИБАСИ	12
4. Саидова Донохон ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА ДЕПОЗИТ ОПЕРАЦИЯЛАРИ АУДИТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	14
5. Абдиев Жасур Акрамович ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИ БОҚШАРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ МОДЕЛЛАРИ: “МСКИНСЕY 7S” МОДЕЛИ ТАҲЛИЛИ	16
6. Курбонов Мансур Норбой ўғли ФИЛИАЛЛАР ТАРМОҒИНИ БОШҚАРИШНИНГ РИВОЖЛАНГАН МАМЛАКАТЛАР БАНК ТИЗИМИ ТАЖРИБАСИ	18
7. Мадрахимов Муродбек Исмоилович МАСОФАВИЙ БАНК ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ.....	20
8. Алмурадов Ойбек Абдуллаевич ЎЗБЕКИСТОНДА ИСЛОМ БАНК ХИЗМАТЛАРИ БОЗОРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ БЎЙИЧА ИЛК ҚАДАМЛАР.....	22
9. Шерзод Зиё ИПОТЕКА КРЕДИТЛАРИ АЖРАТИШГА ДОИР АСОСИЙ ШАРТЛАРНИ БЕЛГИЛАШДА ХОРИЖ АМАЛИЁТИ ТАҲЛИЛИ	24
10. Қуватов Элбек Жўраевич ЧАКАНА БАНК ХИЗМАТ ТУРЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИЛҒОР ХОРИЖ ТАЖРИБАЛАРИНИ ЎЗБЕКИСТОН БАНКЛАРИГА ЖОРИЙ ЭТИШ ИСТИБОЛЛАРИ	26
11. Ишмурадов Баҳодир Суннатович ВАКОЛАТЛИ ИҚТИСОДИЙ ОПЕРАТОР ИНСТИТУТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЎЗБЕКИСТОННИНГ ХАЛҚАРО РЕЙТИНГИНИ ОШИРИШНИНГ АСОСИЙ ОМИЛЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА	28
12. Қодиров Туйғун Узақович КОРХОНА РАҚОБАТ ПОЗИЦИЯСИНИ АНИҚЛАШГА ЁНДАШУВ	31
13. Қодиров Туйғун Узақович АВТОМОБИЛЬ ТРАНСПОРТИ КОРХОНАСИ РАҚОБАТДОШЛИК ДАРАЖАСИНИ ИҚТИСОДИЙ МУСТАҲКАМЛИК КЎРСАТКИЧИ АСОСИДА БАҲОЛАШ	34
14. Шамсутдинова Комилахон Дилшодхон қизи РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В ЭКНОМИКЕ.....	37
15. Абдусаломова Муштарий Шовкат қизи ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙҲАЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ ВА МОЛИЯВИЙ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	39
16. Қутбиддинов Камолиддин Мухиддин ўғли БЮДЖЕТ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИЛҒОР ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИНИ ҚЎЛЛАШ ЙЎЛЛАРИ.....	41

17. Рўзибоев Ойбек Бахромович БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА СМЕТА ТУЗИШ ВА ТАСДИҚЛАШ ТАРТИБИНИ ТА- КОМИЛЛАШТИРИШ	44
18. Султанова Халида Турсунмуратовна, Икхтисамова Асал Илдар қизи, Анваров Исмоил кескин ўғли ЎЗБЕКИСТОНДА ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ АСОСИДА КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ	46
19. Турдиматова Лобархон КОРПОРАТИВ КОРХОНАЛАР ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА УЗОҚ МУДДАТЛИ АКТИВЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ	49
20. Idrisov Javhar Tojiyevich IQTISODIY BILIM ASOSLARI FANINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	52
21. М.С.Асадова, Х.Р.Тўраев ҚУРИЛИШ ТАШКИЛОТЛАРИДА БОШҚА ҲАРАЖАТЛАРНИ КАМАЙТИРИШ ХИСОБИДА СМЕТА НАРХИНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШ	53
22. Рахимов Вали Омонтурдиевич ЎЗБЕКИСТОН АГРОСАНОАТ ТАРАҚҚИЁТИДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ЎРНИ.....	55
23. Эргашов Феруз Шавкатович КОРХОНАЛАР ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШДА ЛОЙИХАВИЙ МОЛИЯЛАШТИРИШДАН ФОЙДАЛАНИШ КЎЛАМИНИ КЕНГАЙТИРИШ	57

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

THE IMPORTANCE OF THE GREEN ECONOMY IN ACHIEVING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Niyazmetova Yokutkhon Botirovna

PhD student at Tashkent State University of Economics

yokutkhon75@gmail.com

Телефон: +99897 7757771

Annotation: The article shows that there are interrelated problems and needs in providing an efficient, resource-saving and environmentally friendly economy under conditions of climate change, and it also substantiates the great importance of the transition to a “green economy” in the context of sustainable economic development.

Key words: “green economy”, sustainable development, new models of economic development, low-carbon economy, renewable energy resources.

Unstable development trends around the world, the turbulence of the global economy, the growing imbalance of economic, social and environmental trends make it necessary for new economic models to take shape. Such modeling must take place within the framework of the sustainable development paradigm. Such model formation must take place within the framework of the sustainable development paradigm, which has become for the humankind in the XXI century.

In the context of sustainability, new economic models related to environmental factors have become widespread in theory and practice around the world: green economy, green growth-based economy, low-carbon economy, bioeconomy, blue economy, and others. New “hybrid” types are also emerging, for example, circular bioeconomy. New models of economics have been reflected not only in scientific works, but also in the priorities of practical activities and development strategies of many nations and private businesses.

The need for a transition to sustainable development in the world is related to the imbalance between economic development and ecological degradation. Over the past 30 years there has been significant growth in world GDP - more than GDP has quadrupled over the past 30 years, improving living standards for hundreds of millions of people. However, this growth has largely been achieved through the global depletion of natural capital and the degradation of ecosystems. In the 2000s, the world’s environmental problems grew rapidly: growing scarcity of fresh water and food, climate change, declining biodiversity and forests, desertification, and many others. Here are just a few of these problems: [2]

- Globally, 40% of land is degraded due to declining soil fertility, erosion, and depletion. The productivity of the land is decreasing, which in pessimistic scenarios could result in a loss of 50% of potential yields.

- Nearly 1 billion people lack clean drinking water; 2.6 billion people do not have access to adequate sanitation; 1.4 million children under the age of five die each year because of a lack of clean water and access to adequate sanitation. Water scarcity will only worsen in the future. 20 years from now, only 60% of the world’s water needs will be met.

- The planet’s forests continue to disappear. Between 2000 and 2010, the area of forests decreased by 5.2 million hectares per year, etc.

As defined by the United Nations Environment Program (UNEP), a green economy “enhances human well-being and social justice while significantly reducing risks to the environment and its degradation. [3]

At the same time, international research suggests the following set of principles for a green

economy:

1. Green economy is a means to achieve sustainable development; [4]
2. Green economy must contribute to the creation of “green” jobs and decent work;
3. Green economy is a resource- and energy-efficient economy;
4. Green economy does not violate environmental restrictions;
5. A green economy evaluates progress not only through GDP, but also through indicators and assessments that take into account sustainability, etc; [5]

The transition to a carbon-based economy liberated economies from age-old Malthusian constraints. For a group of select countries representing a small slice of the global population, burning fossil fuels enabled an era of explosive growth, ushering in dramatic improvements in productivity, income, wealth and living standards.

Countries are approaching renewables as part of the industrialisation process itself because they are products of manufacturing. Renewables are clean. They free a country from balance of payments burdens. They generate employment. They enhance energy security. And they respond to the economic imperative facing industrialising giants like China, India and others.

This offers a new way of framing industrial development strategies. Countries with abundant renewable resources can use renewables technologies as a means of accelerating their industrial development. They can pursue late-comer strategies, like the East Asian countries before them, and apply them to technologies, like wind turbines and solar panels, to build renewable energy systems that generate clean power, clear the skies, strengthen energy security and resolve balance of payments problems.[6]

As is known, Uzbekistan has a fairly high technical potential for energy production from renewable sources, of which about 97 percent is solar energy. The potential of solar generation ranges from 525 to 760 billion kWh. This is due to the fact that the number of sunny days per year is 320, and the number of hours of active sunshine averages 3,000. At the same time, the forecast potential in the field of wind energy in Uzbekistan allows the placement of installations with a capacity of more than 500 GW, or 30 times more than the entire current energy system.

In Uzbekistan, the presidential decree of October 4 approved the strategy for the transition to a “green” economy for the period from 2019 to 2030. “One of the main objectives of the transition to a green economy is to increase the energy efficiency of the economy and rational consumption of natural resources. This will be achieved through the modernization of technologies and the development of financial mechanisms.” [1]

On the basis of the above, we can conclude, that sustainable development is such a development of society in which human living conditions are improved, and the impact on the environment remains within the economic capacity of the biosphere, so that the natural basis of human functioning is not destroyed. In case of sustainable development the satisfaction of needs is carried out without prejudice to future generations. The strategy of green economy in the context of sustainable development is increasingly considered by the international community as the main paradigm of human development, as it is aimed at solving urgent problems of environmental, energy, food and economic development.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan Mirziyoyev Sh.M. of October 4, 2019 № PP-4477
2. Human Development Report. UNDP, 2011.
3. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. UNEP, 2011.
4. Bobylev S. N. N. Sustainable Development: a Paradigm for the Future // World Economy and International Relations. 2017. T. 61. № 3. C. 107-113.
5. World Development Indicators 2016 / The World Bank. Washington DC: WorldBank,2016. URL:<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/23969> (accessed: 12.10.2017).
- 6.<https://www.oecd.org/fr/dev/developing-countries-and-the-renewable-energy-revolution.htm>

SOME ASPECTS OF UZBEKISTAN’S JOINING EURASIAN ECONOMIC UNION WITH A VIEW TO TRANSPORT SECTOR.

Aziz K. Abdullaev,

Senior Lecturer,

International Finance and Investments Department,

University of World Economy and Diplomacy

Phone: +998946086447

e-mail: azizabdulla1982@gmail.com

Abstract: The article explores transport related integration processes within the EAEU as well as certain consequences and potential benefits of Uzbekistan’s joining EAEU for the transport industry of the country.

Keywords: Eurasian Economic Union, transport sector, integration process, transit flows, cargo delivery.

Today world economy can be characterized by the trends of globalization and international economic integration. In these conditions, the problems of integration of states with the aim of mutually beneficial cooperation of states within the framework of the integration structures being formed are of particular relevance. An example illustrating the implementation of this goal is integration processes in the Eurasian Economic Union (EAEU). Within the framework of the Eurasian region, the most important integration area is the transport sector. The solution of transport problems in the EAEU is aimed at the formation of a single transport space and a single system of the management of the transport industry at the regional level. The creation of a common market for transport services is also an important area of cooperation between the EAEU member states, which in turn acts as a factor of regional economic integration.¹

The creation of relationship of the EAEU member states in the field of transport is extremely important in the formation of the Eurasian region (the Eurasian Economic Union as a new geopolitical and geo-economic center). For the EAEU, transport is a factor of rapid expansion of influence on various parts of the Greater Eurasian Region (the Baltic region, the Caucasus region, the Asian region), as well as on other continents (for example, Latin America).²

Special attention should be paid to the cooperation of the EAEU member States in implementing the transit potential of the Union. In the modern conditions, the implementation of the transit opportunities of the member states of the Eurasian Economic Union should and should be considered from the position of an economic resource, as transport transit brings Belarus about 2.78 billion euros. per year, Kazakhstan about 0.89 billion euros per year, Kyrgyzstan 0.46 billion euros per year, In relation to Russia alone, the revenue from transit traffic of JSC “Russian Railways” in 2017 amounted 0.58 billion euros (which is 26% higher than the transit income of Kyrgyzstan).³

If Uzbekistan joins the EAEU, in according to one of the sources, in particular the following transport sector related benefits can be expected.

- reduces the cost of cargo transportation,
- new transit flows are attracted,
- increases the efficiency of the use of vehicles,
- cargo delivery times are accelerated, the quality of passenger service is improved,
- integration with the EAEU transport corridors may accelerate the construction of railways in

Kyrgyzstan and Afghanistan, increase the volume of traffic of the EAEU member states to China, India, Pakistan and Afghanistan,

¹ Комов М. С., «Сотрудничество в транспортной сфере как фактор развития региональной экономической интеграции в евразийском экономическом союзе (ЕАЭС)» Московский экономический журнал, no. 13, 2019, pp. 80-88. doi:10.24411/2413-046X-2019-10278

² Комов, М. С., Методика исследования и оценки потенциала и взаимосвязей государств – членов ЕАЭС в сфере транспорта, Journal of International Economic Affairs, 2019. 9. 741. 10.18334/eo.9.2.40650.

³ Putt C., The effectiveness of institutional economic mechanism for establishing a single transport space of the Eurasian Economic Union. The research material Ernst& Young Global Lim., London, 2018. – V 16(8). – 324 p.

- the integration of logistics centers of Uzbekistan with large distribution centers of the EAEU countries will allow the distribution of export goods, primarily fruit and vegetable products.¹

Thus, joining EAEU Uzbekistan can obtain a number of socio-economic effects that will be associated with increasing the effectiveness of integration processes in transport, harmonizing regulation and removing barriers for transport service providers.

References:

1. Putt C., The effectiveness of institutional economic mechanism for establishing a single transport space of the Eurasian Economic Union. The research material Ernst& Young Global Lim., London, 2018. – V 16(8). – 324 p.
2. Комов М. С., Сотрудничество в транспортной сфере как фактор развития региональной экономической интеграции в евразийском экономическом союзе (ЕАЭС), Московский экономический журнал №13 2019, DOI 10.24411/2413-046X-2019-10278
3. Комов, М. С., Методика исследования и оценки потенциала и взаимосвязей государств – членов ЕАЭС в сфере транспорта, Journal of International Economic Affairs, 2019. 9. 741. 10.18334/eo.9.2.40650.
4. Холмухамедов Х., Наблюдая за ЕАЭС: перспективы транспортной отрасли Узбекистана, [Электронный ресурс] – URL.: <https://review.uz/post/nablyudaya-za-eaes-perspektiv-transportnoy-otrasli-uzbekistana>

¹ Холмухамедов Х., Наблюдая за ЕАЭС: перспективы транспортной отрасли Узбекистана, [Электронный ресурс] – URL.: <https://review.uz/post/nablyudaya-za-eaes-perspektiv-transportnoy-otrasli-uzbekistana>

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИСТЕЪМОЛ КРЕДИТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ: СБЕРБАНК ТАЖРИБАСИ

Дилмурод Касимов

Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси

Сбербанкнинг универсал классик банк сифатида асосий фаолияти корпоратив ва чакана банк операциялари бўлиб, улар мижозларнинг маблағларини ўз номидан ва ўз маблағлари ҳисобига жойлаштиришни ўз ичига олади.

Мақсадсиз кредитлар	Сбербанк АЖ томонидан жисмоний шахсларга тақдим этилаётган кредитлар	Таълим кредит
Таъминотсиз истеъмол кредит		Таъмирлаш учун истеъмол кредитлар
Ҳарбийлар учун истеъмол кредит		Халқаро тўлов тизимлари кредит карталари
Қурилиш учун ипотека кредити		Тайёр уй-жой учун кредит
Автокредитларнинг классик дастури		Автокредитлаш бўйича ҳамкорлик дастурлари
Ипотека плюс		Давлат субсидияси асосидаги автокредитлар

1-расм. Сбербанк АЖ томонидан жисмоний шахсларга тақдим этилаётган кредит турлари [1]

Россия банки маълумотларига кўра, 01.01.2020 йил ҳолатига Россия банк тизими умумий активларининг 28,9% ини Сбербанк ташкил этди, банк 151 млн. мижозга хизмат кўрсатган, шундан 134,7 млн. киши Россия ҳудудига тўғри келмоқда. Россияда барча банк мижозларидан 132,7 миллион хусусий мижозлар - Сбербанк мижозлари, шу жумладан, 86.2 миллион фаол мижозлар (Россия аҳолисининг 60%) - ўтган уч ой ичида камида бир битимни амалга оширган мижозлар, шунингдек, 2,1 миллион фаол корпоратив мижозлардир. Шунингдек, жисмоний шахсларга берилган кредитларнинг 40,5% ини Сбербанк ҳиссасига тўғри келмоқда [2].

2019 йилда жисмоний шахсларга кредит бериш 18 та дастур бўйича, шу жумладан кредит карталари ва таълим кредити бўйича – 1 та дастур бўйича, истеъмол кредитлари бўйича – 5 та, қайта молиялаш – 2 та, ипотека – 6 та ва автомобиль кредитлари – 3 та дастур бўйича амалга оширилди. Бундай турли хил Сбербанк дастурлари жисмоний шахслар учун, мижозларга Сбербанк жисмоний шахслари учун муайян банк шартларидан келиб чиққан ҳолда ўзлари учун энг қулай турни танлаш имкониятини берди [2].

2012 йилдан 2015 йилгача бўлган даврда “Сбербанк Онлайн, R-Style Softlab томонидан ишлаб чиқилган масофавий банк хизматлари (ДБО-МБХ – масофали банк хизмати) тизимида Personal Financial Management (PFM ёки Шахсий молиявий менежмент тизими) - шахсий молиявий менежмент тизимини бошқаришни ишга тушириш лойиҳаси муваффақиятли амалга оширилди. 2013 йил охирида Сбербанк онлайн веб – иловасида, бир йил ўтгач - iOS, Android и Windows Phone платформалари учун мобил иловада функционал ишга туширилди [3].

Лойиҳа давомида R-Style Softlab мутахассислари мижозларнинг молиявий операциялари тўғрисидаги архив маълумотларини олиш учун процессинг маркази билан тўғридан-тўғри интеграцияни амалга оширдилар. Ушбу интеграциянинг бир қисми сифатида кейинги даврда мижоз томонидан PFM функционалидан фойдаланилганда, молиявий операциялар тўғрисидаги маълумотлар янгиланади. Олинган маълумотларни таҳлил қилиш ва харажатларни тоифалар бўйича операцияларни автоматик равишда тарқатиш механизми ишлаб чиқилган [4].

Юқоридагиларга асосланиб, Сбербанкнинг жисмоний шахсларга истеъмол кредити бериш соҳасидаги фаолияти жуда мураккаб, аммо банк технологияларини рақамлаштириш, шунингдек Сбербанк гуруҳи доирасида банкларнинг ўзаро ҳамкорлигида яхши ташкил этилган жараёндр.

Шундай қилиб, Сбербанк гуруҳи ва банк маҳсулотларини рақамлаштириш ўртасидаги синергия натижасида юқоридаги алгоритмни амалга ошириш орқали Сбербанкдаги

шахсларга кредит беришни ташкил қилишни такомиллаштириш билан бирга, Банк Россия банк бозорида жисмоний шахсларни кредитлаш сегментида етакчи бўлиб қолмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Алпатова Э.С., Валиева Л.М. Оценка эффективности потребительского кредитования в региональном коммерческом банке (по данным ООО «КАМКОМБАНК») и совершенствование механизма его организации // Научное обозрение. Экономические науки. 2016. № 2. С. 12–19.
2. Годовой отчет ПАО Сбербанк за 2019 год. М.: Сбербанк, 2020. 417 с. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.sberbank.com/common/img/>
3. Алабина Т.А., Березина Н.М., Синкин И.А. ИССЛЕДОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СБЕРБАНКА В СФЕРЕ Фундаментальные науки, №11, 2019
4. Никитина Т.В., Гальпер М.А., Лучко А.Д. Проведение цифровизации в розничном банковском бизнесе (на примере практики Сбербанка) // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. 2018. № 5 (113). С. 71–75.

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА ДЕПОЗИТ ОПЕРАЦИЯЛАРИ АУДИТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Саидова Донохон

Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси

Телефон: (93) 510-33-99

d.saidova@gmail.com

Аннотация. Мазкур тезисда тижорат банкларининг омонат операциялари аудитини такомиллаштиришда мижозларни идентификация қилиш бўйича илғор хориж тажрибалари ўрганиб чиқилган. Шу билан биргаликда, мамлакатимизда тижорат банклари мижозларни рақамли идентификация қилиш тизимини жорий этиш бўйича таклиф ва тавсиялар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: *депозит операциялари, ички аудит, ташқи аудит, депозит сиёсати, идентификация, аутентификация, ФАТФ, QR код, депозит, BankID, KYC*

Барчамизга маълумки, аҳолининг банкдаги омонат жамғармалари тижорат банкларининг ресурс базасини ташкил этади. Аҳоли банк хизматларининг асосий истеъмолчисидир. Бозор муносабатларига ўтилгач, аҳолига банк хизматларининг кўрсатилишини ривожлантириш ва такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Шу боисан, мижозларнинг банк депозитларига бўлган ишончини қозониш ва улар учун барча қулайликларни яратиш, шунингдек, хизматлар тури, сифати ва тезкорлигини ошириш муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун тижорат банклари замонавий хизматларини жорий этишга, янги технологиялардан фойдаланишга янада кўпроқ эҳтиёж сезмоқдалар.

Хусусан бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Мирзиёев ўз нутқида “...банк тизимини ривожлантириш учун бу йил кескин чоралар кўришимиз лозим.

Афсуски, банк тизими рақамли технологияларни қўллаш, янги банк маҳсулотларини жорий этиш ва дастурий таъминотлар бўйича замон талабларидан 10-15 йил орқада қолмоқда.

2020 йилдан бошлаб ҳар бир банкда кенг қўламли трансформация дастури амалга оширилади. Бу борада банкларимизнинг капитал, ресурс базаси ва даромадларини ошириш алоҳида эътиборимиз марказида бўлади” [1] дея, таъкидлаб ўтган эдилар.

Рақамли идентификация соҳасидаги ФАТФ тавсияларига мувофиқ тижорат банкларида депозит операциялари аудитини такомиллаштиришда мижозларни анъанавий идентификация усулларидадан воз кечган ҳолда мижозларни биометрик кўрсаткичларига асосан идентификациялашга ўтиш замон талаби эканлиги таъкидланган [2].

Юқоридагилардан келиб чиқган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида омонат операциялари банк кредит ресурсларини шакллантиришнинг муҳим манбаларидан бири бўлиб, уни ривожлантириш замонавий банк бизнесининг ажралмас стратегик йўналари саналади. Шунинг билан олган ҳолда, тижорат банклари омонат операцияларида мижозларни идентификация қилишдан тортиб, омонатларни масофадан бошқаришга қаратилган янги технологияларни амалиётга жорий қилмоқдалар.

Ўзбекистонда тижорат банклари учун рақамли идентификацияни ишлаб чиқиш молиявий соҳага хавфсизлик ва жисмоний шахсларни идентификациялашнинг қулайлигини таъминлайди. Бундан ташқари, бу тартибга солинадиган субъектларнинг харажатларини камайтиради ва самарадорлигини оширади. Шахсни идентификациялаш тизими “Ўз мижозингни бил” (KYC - Know Your Customer) тартибини соддалаштиради.

Ўзбекистон тижорат банклари тизимида мижоз банкка келган ҳолда бевосита унга хизмат кўрсатаётган ходим томонидан автоматлаштирилган банк тизимида киритилади ва бундан инсон омили билан боғлиқ хато камчиликка йўл қўйиш rischi юқори. Ушбу ҳолатдан ҳамда ФАТФ талабларидан келиб чиққан ҳолда ушбу жараёнда юқори riskни минималлаштириш лозим. Ҳозирги кунда мамлакатимиз тижорат банкларида ички ишлар вазирлигининг жисмоний шахсларнинг паспорт маълумотлари олинган ва ундан фақатгина маълумот базаси сифатида фойдаланилмоқда. Таклифим ички ишлар вазирлиги маълумот базасини банкнинг автоматлаштирилган мамлакатимиз банк тизимида интеграция қилиб, ҳар бир мижозга ҳисоб рақам очилиш жараёнида автомат идентификация, верификациядан ўтказилса, юқори riskни минималлаштиришга эришилади. Бунда янги мижоз банкка келмасдан туриб

телефон рақами бўйича онлайн ҳисоб рақам очилишида паспорт маълумотини киритади ва бармоқ изи билан тасдиқлайди ҳамда идентификацияни тасдиқлаш видеони таниб олиш орқали юзни аниқлаш ёрдамида амалга оширилади. Текшириш жараёнини якунлаш учун фойдаланувчи шахсини тасдиқловчи ҳужжат тақдим этади. Банкнинг автоматлаштирилган банк тизими эса ўз навбатида барча маълумотни ички ишлар вазирлиги базаси билан солиштириб, текшириб верификациядан ўтказди.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Мурожат (2017) Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожатномаси, Халқ сўзи газетасининг 23 декабрь сони
2. FATF (2020), Guidance on Digital Identity, FATF, Paris, www.fatf-gafi.org/publications/documents/digital-identity-guidance.htm

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИ БОҚШАРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ МОДЕЛЛАРИ: “MCKINSEY 7S” МОДЕЛИ ТАХЛИЛИ

Абдиев Жасур Акрамович

Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси

Телефон: (97) 575-10-50

j.abдиев@list.ru

Аннотация. Мазкур тезисда дунёдаги йирик корхоналарнинг бошқарув тизимларини такомиллаштиришда қўлланиладиган “McKinsey 7S” модели атрофлича кўриб чиқилган. Корхона бўғинлари ўртасидаги муносабатлар модел асосида тахлил этилган ва Ўзбекистон Республикаси корхоналари бошқарув тизимларга мазкур моделни тадбиқ қилиш бўйича таклифлар берилган.

Калит сўзлар: “McKinsey 7S” модели, “қаттиқ” тамойиллар, «юмшоқ» тамойиллар, ноаниқ тўпламлар ва “юмшоқ” ҳисоблашлар.

Ҳозирги кунда тижорат банклари боқшарувида бир қатор замонавий бошқарув моделларидан кенг фойдаланиб келинмоқда. Хусусан, ўтган асрнинг 80-йилларида АҚШнинг “McKinsey” консалтинг компанияси маслаҳатчилари гуруҳи томонидан ишлаб чиқилган “McKinsey 7S” моделини қўллаш корхоналар ривожланишига яқиндан ёрдам бермоқда.

“McKinsey 7S” модели ҳар қандай корхонанинг ички бизнес жараёнларини такомиллаштиришга, корхона самарадорлигини оширишга ёрдам беради ҳамда ташкилий тузилмада режалаштирилган ўзгаришларнинг мумкин бўлган натижаларини тахлил қилиш, бўлинмаларни бирлаштириш ва бирлашувни амалга ошириш, корхонанинг ривожланиш стратегиясини амалга оширишнинг энг яхши усулини аниқлаш учун хизмат қилади [1]. Бу корхонани ривожлантиришда инсон омили ёки мавжуд техника билан эмас, балки фақат корхонанинг тузилмасини тадқиқ этади, бу эса корхонанинг истиқболини баҳолашда ва тахлил қилишда асосий вазифани бажаради.

“McKinsey 7S” модели қуйидаги еттита тамойилни ўзида жамлайди [2]:

Корхона стратегияси. Корхона стратегияси узоқ муддатли ривожланиш режасини белгилайди, бу бизнеснинг рақобатбардошлигини оширишга ва барқарор рақобатбардош устунликларни яратишга ёрдам беради. Тўғри танланган стратегиянинг мезонлари қуйидагилардир, яъни: мақсадларнинг аниқ шакллантирилиши, узоқ муддатли мақсадларга эга бўлиши, рақобатбардош устунликка эришишга йўналтирилган бўлиши, корхонанинг умумий фаолиятининг билан ўзаро боғлиқлиги.

Корхонанинг тузилиши. Моделдаги тузилмага кўра, ҳар бир бўлимнинг боғлиқлик тамойиллари, устуворлиги ва жавобгарлик соҳаси кўрсатилган корхона таркибидаги турли бўлимлар ўртасидаги ўзаро муносабатларни ташкил этиш усуллари тушунилади.

Бошқарув тизими. Бошқарув тизими корхонанинг мунтазам операцион (амалий) тартибларини таърифлайди. “McKinsey 7S” моделининг ушбу тамойили бошқарув қарорлари қандай қабул қилинганлиги, корхонада кундалик ишлар қандай амалга оширилаётгани, бизнеснинг қандай усуллари ривожланаётганлиги учун жавоб беради.

Қадриятлар тизими. Қадриятлар тизими корхонада фаолият кўрсатаётган ходимларнинг касбий қобилияти ва ваколатлар доираси миқёсини ифодалайди.

Ходимлар таркиби. Ходимларни ишга қабул қилиш, уларни мутахассисликларга ажратиш, уларга кўрсатма ва тавсиялар бериш ва рағбатлантириш. Бу тамойил корхонада қўлланилаётган моделнинг “юмшоқ” элементларни ташкил этиб, ходимларнинг амалда қай даражада фаолият юритаётганини тахлил этади.

Корхона тасарруфидаги муносабатлар услуби. Бу тамойил корхона томонидан қабул қилинган бошқарув услубини ифодалайди. Корхонада раҳбарлар фаолияти натижаси ва бизнесни ривожлантириш учун муҳим қарорлар қабул қилишда уларнинг ролини ифодалайди.

Ходимларнинг малакаси. Бу тамойил корхона ходимларни қайта таёрлаш ва малакасини ошириш, уларнинг етук даражада фаолият юритиши учун етарли даржада малакага эга бўлишларини таъминлайди [3].

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, таклиф этилаётган мазкур модел банк бошқарув тизимини

тадқиқ қилиш ва такомиллаштиришда “ноаниқ тўпламлар” ва “юмшоқ ҳисоблашлар” математик аппаратларини қўллаш имконини яратади. Бу ҳолат эса бошқарув ечимлари элементлар сонини оширган ҳолда, ечим қабул қилувчи шахсга кўплаб ечим вариантларини тақдим этади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Итан М. Расиел. Метод McKinsey. Использование техник ведущих стратегических консультантов для решения личных и деловых задач. The McKinsey Way: Using the Techniques of the World's Top Strategic Consultants to Help You and Your Business. — М.: Альпина Паблишер, 2014. — 192 с.
2. Питерсма П., ван Ассен М., ван дер Берг Г. Ключевые модели менеджмента. 60 моделей, которые должен знать каждый менеджер: Пер. с англ. В.Н. Егорова – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2011. – 319 с.
3. Лобзов А.В. Без чего не работает корпоративная система управления проектами // Российское предпринимательство. – 2015. – Том 16. – № 13. – С. 2045- 2052.

ФИЛИАЛЛАР ТАРМОҒИНИ БОШҚАРИШНИНГ РИВОЖЛАНГАН МАМЛАКАТЛАР БАНК ТИЗИМИ ТАЖРИБАСИ

Қурбонов Мансур Норбой ўғли

Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси

Телефон: (94) 411-99-77

m.qurbonov@bk.ru

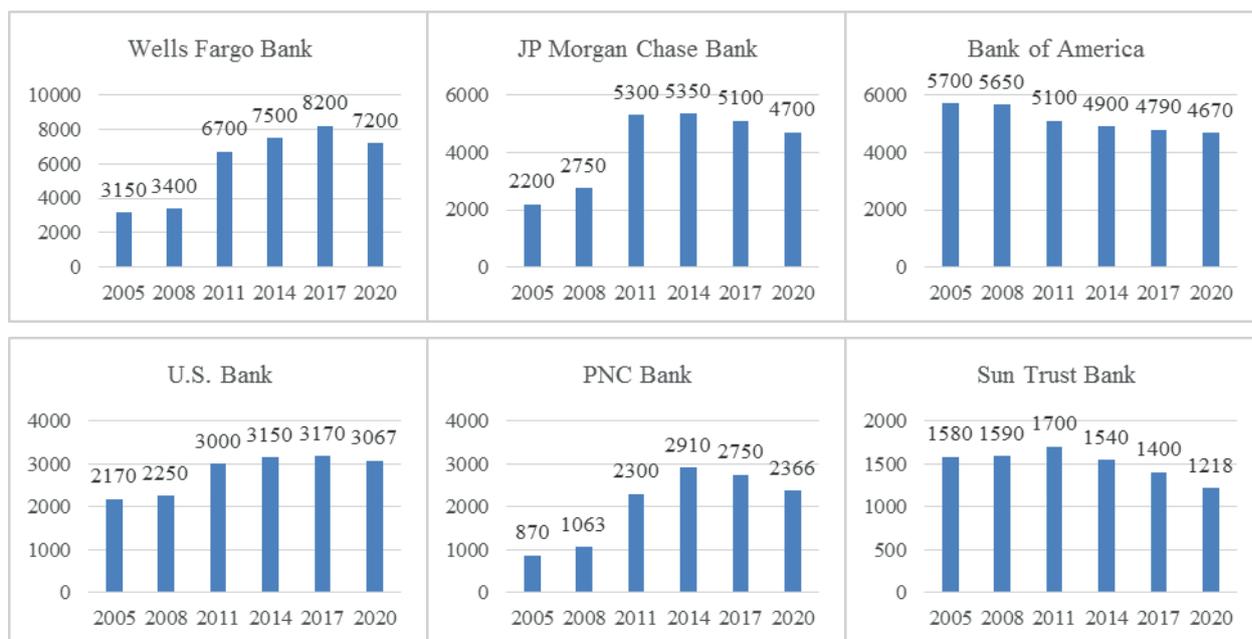
Аннотация. Мазкур тезисда ривожланган хориж амалиётида чакана банк хизматларини ривожлантириш амалиёти ўрганиб чиқилган. Шунингдек, чакана хизматларни ривожлантиришда ахборот технологияларининг аҳамиятини асосланган ҳолда, улардан кенг фойдаланиш имкониятлари кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: ритейл-банкнинг, масофавий банк хизматлари, депозит, кредит карта, cash-in, cash-out банкоматлар, овердрафт, x (y, z) авлод, смарт офис, кредит конвейер, андеррайтинг

Филиаллар анъанавий банк канали сифатида банклар ва мижозлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда муҳим роль ўйнайди. Ривожланган Европа ва АҚШ банк тизимида молиявий хизматлар соҳасида ахборот технологияларининг тез жорий қилиниши ва мижозларнинг ўзгарувчан талаблари рақамли банк каналлари сонининг кескин ўсишига ва шунга мос равишда филиалларга мижозлар оқимининг кескин камайишига олиб келди. Ўтказилган сўровнома натижалари кўрсатишича, ушбу онлайн банкнинг амалиётини қўлловчи интернет фойдаланувчиларининг фоизи 2015 йилдаги 65% дан 2019 йилдаги 71% гача ошди (PewResearch 2019) ва хатто оддий операциялар учун ҳам бўлинмаларни афзал кўрувчи мижозларнинг фоизи эса 2015 йилдаги 26%дан 2019 йилдаги 17% фоизгача доимий равишда камайиб бормоқда [1].

Жисмоний шахслар учун банк хизматлари нархининг юқори бўлишининг сабабларидан бири филиаллар ва уларни доимий фаолиятини таъминлаш учун қилинадиган сарф-харажатлар ҳисобланади, уларнинг очилиши, мижозларга хизмат кўрсатиш жараёнлари ва ишчи кучига жиддий капитал қўйилмаларни талаб қилади. SEB Tower Group (2015) маълумотларига кўра, филиалларнинг ўртача ойлик операцион харажатлари онлайн-банкнинг платформаларига қилинган харажатлардан тахминан 40 марта юқори бўлади [2]. Шу сабабли, ҳозирги кунда аксар АҚШ тижорат банклари кўп каналли молиявий хизматларга нисбатан мижозларнинг жорий қизиқишини шакллантириш билан банкларнинг операцион харажатларини камайтириш ва филиаллар тармоғини мақбуллаштириш ва транзакцияларни рақамли каналларга йўналтириш ҳисобига самарадорлик кўрсаткичларини ошириш учун катта эътибор қарата бошладилар [3].

Натижада, филиалларга мижозлар оқимининг қисқариши ва филиал инфратузилмаси учун операцион харажатларнинг ортиб бориши негизда, АҚШнинг етакчи банклари сўнгги йилларда ўз филиал тармоқларини қисқартириш бўйича кенг кўламли қисқартиришларни амалга оширдилар (1-расм).

1-расм. АҚШнинг йирик банкларида филиаллар сонининг ўзгариш динамикаси [4]

Юқоридаги расмда АҚШдаги молиявий инкироздан кейин рўй берган йирик банкларнинг такомиллашуви ва бирлашишларидан сўнг, йирик банклар, шу жумладан Wells Fargo Bank ва Bank of America ўз филиалларини ёпишни бошлагани кўрсатилган. Умуман олганда, 2014 йилда АҚШдаги банклар 2 599 та бўлинмаларни ёпиб, 1137 янгиларини очишди, бу 1462 та (1,5%) бўлинмага соф пасайишни билдиради. Айти пайтда банклар янги тармоқ моделлари билан тажрибалар ўтказишмоқда. Хусусан, кундалик операциялар учун катта миқдордаги ўз-ўзига хизмат кўрсатиш киосклари туфайли камроқ кассирларнинг миқдорини талаб қилувчи бир вақтнинг ўзида янада кўплаб ихчам дўконларни яратган ҳолда улар танланган маҳсулотларни намойиш этиш ва консултациявий хизматларини яхшилаш учун флагман филиалларини сақлаб қолиш орқали операцион харажатларни янада кўпроққа камайтирдилар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Novantas. 2019. U.S. omni-channel consumer research. New York City;
2. CEB Tower Group. 2015. Rethinking omni-channel strategy: Improve the consumer experience through channel differentiation and proactive guidance. CEB Tower Group, Arlington;
3. McKinsey. 2018. The future of U.S. retail banking distribution. New York City;
4. Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) report, 2020

МАСОФАВИЙ БАНК ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Мадрахимов Муродбек Исмоилович
Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси
Телефон: (97) 456-22-11
m.madraximov@list.ru

Аннотация. Жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари банк тизими амалиётида жорий этиган масофавий хизматлар ва уларни такомиллаштириш билан боғлиқ тажрибалари таҳлил қилинган. Мазкур тезисда масофавий банк хизматларини ривожлантиришда хориж банклари томонидан рақамли технологияларни жорий этиш ҳолати ва уни ривожлантириш истиқболлари ўрганилган.

Калит сўзлар: масофавий банк хизматлари, рақамли технология, электрон оферта, микрокредитлар

Хозирги кунда дунё ҳамжамиятида банклар масофавий хизмат турларининг бир канча турларини таклиф этиб келмоқдалар.

Ахборот технологияларининг кўпайиши замон билан ҳамнафас юрадиган одамларнинг яшаш тарзига ўз таъсирини ўтказмай қолмади. Замонавий бизнеснинг ривожда вақт асосий ролни ўйнаганлиги сабабли кундан-кунга телефон ёки интернет ёрдамида амалиётларни бажариш амалиётлари ортиб бормоқда ҳамда банклар масофавий банк хизматларининг янги турларини таклиф этиб келмоқдалар.

Интернет тармоғининг кенгайиши, ундан фойдаланувчилар сони йилдан-йилга ошиб боришига сабаб бўлмоқда (1-расм).

1-расм. Дунё бўйича интернет тармоғидан фойдаланувчилар сони, млн. киши¹

2010-2020 йилларда интернет фойдаланувчилари сони икки баробарга ортганлиги юқоридаги фикримизнинг исботи бўлиши мумкин. Чунончи, 2010 йилда интернетдан фойдаланувчилар сони 1991,0 млн. кишини ташкил этган бўлса, 2020 йилга келиб мазкур кўрсаткич 4,7 млрд. кишидан ортган.

Айни пайтда ривожланган мамлакатлар тажрибасида “масофадан банк хизматини кўрсатиш” деганда “e-bank” (электрон банк) ҳамда “виртуал банк” каби тушунчалар тушунилади. Электрон ёки виртуал банк деганда аънавий офислар ёрдамида хизмат кўрсатувчи банк эмас, балки телефон, интернет ёки почта тармоқлари орқали хизмат кўрсатувчи банклар тушунилади.

Виртуал банкларнинг аънавий банкларда фарқли томони шундаки, аънавий банклар ўз офислари сонини ошириш ҳисобига ортиб бораётган мижозларига қулай банк хизмат-

¹ www.statista.com сайти маълумотлари асосида тузилди.

ларини таклиф этсалар, виртуал банклар офис куриш, ундан фойдаланиш харажатларини амалга оширмасдан банк хизматларини масофадан туриб кўрсатишлари мумкин. Виртуал банклар анъанавий банклар кўрсатадиган банк хизматларидан фақатгина касса хизматини кўрсата олмайдилар. Мижозларини нақд пул билан таъминлаш учун виртуал банклар бошқа анъанавий банкларнинг банкомат ва терминалларида фойдаланишлари мумкин.¹

Жаҳондаги ривожланган банк амалиётини ўрганиш ва таҳлил этиш шуни кўрсатмоқдаки, «Чейз Манхэттен бэнк», «Ситибэнк», «Бэнк оф Нью-Йорк» (АКШ), «Дойче банк», «Феррайнц банк» (Германия), «АБН АМРО Банк», «ИНГ-Бэрингз», «Рабо-банк» (Голландия), «Сосьете Женераль», «Банк Насиональ де Пари» (Франция) каби йирик етакчи банклар молия бозорида ўз иш фаолиятларини олиб борар эканлар, халқаро банк хизматлари стандартлари бўйича ўз хизмат турларини ташкил этадилар.

Хозирги кунда дунёда энг кенг тарқалган ҳамда бозорбоп бўлган масофавий хизмат тури – бу интернет банкинг.

Хозирги кунда кўпгина ривожланган мамлакатлар банклари анъанавий банк филиалларини ташкил қилиш орқали мижозларга хизмат кўрсатиш моделидан масофадан туриб хизмат кўрсатиш тизимига ўтмоқдалар.

Банкларнинг масофадан туриб хизмат кўрсатиш моделига ўтишига қуйидаги факторлар сабаб бўлмоқда:

- Рақобатнинг ўсиши;
- Вақт омили;
- Коммуникация воситаларининг ривожланиб бораётганлиги.

Бир нечта статистик маълумотларга мурожаат қиламиз. Хусусан, Германиянинг 16 ёшдан 74 ёшгача бўлган яшовчиларининг учдан бир қисми онлайн банкингдан фойдаланиб келмоқда. Нидерландияда яшовчилар билан солиштирадиган бўлсак, нидерландлар немисларга қараганда икки баробар кўпроқ (59%) масофавий хизматлардан фойдаланадилар.²

Forrester агентлигининг маълумотларига қараганда Европанинг 20 та йирик банклари масофавий банк хизматларини такомиллаштириш учун йилига 20 млн. евродан 50 млн. еврогача харажат қиладилар.³

Ривожланган давлатлар банк хизматлари амалиёти шуни кўрсатмоқдаки, бу хизматларнинг баъзилари такомиллашувнинг юқори чўққисига эришган, баъзилари эса ривожланишнинг бошланғич нуктасидалар.

Юртимиздаги ҳар бир тижорат банки учун ривожланган давлатлардаги банклар амалиётини ўрганиш ва замонавий хизмат кўрсатиш технологияларига эга бўлиш муҳим аҳамият касб этади. Халқаро муносабатларга киришар экан, ҳар бир банк хорижий банклар орқали ҳисоб-китоблар ўтказиши ва халқаро стандартларга риоя қилиши талаб этилади. Жаҳон иқтисодиёти глобализацияси шароитида ташқи иқтисодий фаолиятга хизмат кўрсатиш аҳамияти ортиб бормоқда. Бу ҳолат инвестицион, консултацион, инфорацион хизматлар, активларни бошқариш каби хизмат турлари ҳажми ортиб бораётганлиги билан изоҳланади. Хизмат кўрсатишда турли телекоммуникацион воситалар: телефон, факс, интернетдан фойдаланилмоқда. Бу эса ўз навбатида банклар томонидан инфорацион технологиялар ва персоналга ажратаётган маблағлар ҳажмининг ортиб боришига олиб келмоқда.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Семибратова, О.В. Банковское дело / О.В. Семибратова. - Москва: Academia, 2012 й. 188 бет.
2. www.forexaw.com (“Банкинг” мақоласи)
3. www.statista.com

¹ Семибратова, О.В. Банковское дело / О.В. Семибратова. - Москва: Academia, 2012 й. 188 бет.

² www.forexaw.com (“Банкинг” мақоласи)

³ www.forexaw.com (“Банкинг” мақоласи)

ЎЗБЕКИСТОНДА ИСЛОМ БАНК ХИЗМАТЛАРИ БОЗОРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ БЎЙИЧА ИЛК ҚАДАМЛАР

Алмурадов Ойбек Абдуллаевич
Банк-молия академияси тингловчиси
Телефон: (99) 854-14-44
o.almuradov1444@mail.ru

Аннотация. Мазкур тезисда Ўзбекистонда ислом банк хизматлари бозорини ривожлантириш борасидаги илк қадамлар тўғрисида маълумотлар келтирилган. Ислом банк хизматларининг жорий этилиши натижасида эришиладиган ютуқ ва камчиликларга алоҳида тўхталиб ўтилади.

Калит сўзлар: Ислом Тараққиёт Банки, Халқаро Молия Корпорацияси, Осиё Тараққиёт Банки, Ислом тадқиқотлар ва тренинглари институти, Халқаро ислом савдо молия корпорацияси, исломий молия,

Ислом динига эътиқод қилувчилар кўпчиликини ташкил қилишига қарамай, Ўзбекистонда шу вақтгача Исломий молия соҳаси Марказий Осиёдаги қўшни мамлакатларга қараганда деярли ривожланмаган, ваҳоланки ушбу соҳанинг ривожланишида мамлакат жуда катта салоҳиятга эга.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев ҳам 2020 йил 29 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида “мамлакатимизда ислом молиявий хизматларини жорий этиш бўйича ҳуқуқий базани яратиш вақти-соати келди. Бунга Ислом тараққиёт банки ва бошқа халқаро молия ташкилотлари экспертлари жалб этилади” деб, таъкидлаган эдилар [1].

Сўнги йилларга йирик халқаро молиявий ташкилотлар (Ислом Тараққиёт Банки Гуруҳи, Халқаро Молия Корпорацияси, Осиё Тараққиёт Банки ва б.) экспертлари томонидан эътироф этган. Шу билан бирга, сўнги йилларда халқаро молия ташкилотлари билан ҳамкорликда ушбу йўналишда баъзи бир ишлар амалга оширилди.

Жумладан: Ислом Тараққиёт Банки (IsDB) ва унинг гуруҳи таркибига кирувчи ташкилотлар, хусусан Хусусий Тармоқни Ривожлантириш Ислом Корпорацияси (ICD), Халқаро ислом савдо молия корпорацияси (ITFC) ва Ислом тадқиқотлар ва тренинглари институти (IRTI) мамлакатда ислом молияси ривожланишида ўз ҳиссаларини қўшган ҳолда, ҳозирги кунга қадар 2 миллиард АҚШ долларидан зиёд маблағни Исломий молия тамойиллари асосида молиялаштириш мақсадларига йўналтирган [2].

Шунингдек, таълим соҳасида ҳам сезиларли ишлар амалга оширилди. Ўзбекистонда Ислом молияси бўйича бир қанча тренинглари ўтказилди, ўзбек тилида Ислом молиясига оид китоблар нашр этилди.

Малайзиялик профессор Судин Ҳоруннинг «Исломий молиялар ва банк тизими: Фалсафаси, тамойиллари ва амалиёти», қозғистонлик иқтисодчи Ерлан Байдаулетнинг «Исломий молия асослари» ва россиялик Ринат Беккиннинг «Ислом иқтисодий модели ва замон» китоблари шулар жумласидандир.

Шунингдек, мамлакатда ислом молия хизматларига бўлган талабнинг юқорилигини инобатга олган ҳолда ICDнинг Маслаҳат гуруҳи ҳозирги кунда Ўзбекистоннинг 6 та тижорат банки, жумладан, Капиталбанк, Трастбанк, Азия Альянс банк, Агробанк, Қишлоқ Қурилиш банк ва Ипак Йўли банкларида Ислом дарчалари (Исломий молия хизматлари кўрсатувчи шохобча) очиш бўйича иш олиб бормоқда. Ушбу дарчалар 2021 йилнинг бошида ишга тушиши кутилмоқда. Бундан ташқари, Алоқабанк, Халқ банки, Универсал банк ва Давр банкларида ҳам ислом дарчалари очилиши бўйича ишлар олиб борилмоқда.

Шуни айтиш мумкинки, исломий молиявий хизматлар соҳаси Ўзбекистоннинг порлоқ келажак учун муҳим омил, пойдевор ва ривожланиш истиқболи бўлади, натижада ўз маданиятида Исломнинг чуқур илдизларини акс эттирган мамлакатга хорижий инвесторларнинг кизиқиши ортади ва ҳукумат ушбу имкониятдан халқ фаровонлиги ҳамда мамлакатнинг барқарор ривожланишида тўлақонли фойдаланишга эришиши мумкин бўлади.

Юқорида келтирилган маълумотларга асосланиб, Ўзбекистонда ислом банк хизматларининг кенг қамровли жорий этилиши мамлакат учун қуйидаги имкониятларни очиши мум-

кин:

- хориждан келаётган инвестициялар ҳажмини ошириш ва диверсификациялаш;
- банк тармоғида ҳалол ва шаффоф рақобат муҳитини яратиш ҳамда банк тизими активларини диверсификациялаш имкониятини яратиш;
- аҳоли ва бизнес вакиллари ихтиёрида бўлган бўш пул маблағларининг иқтисодиёт ривожланишида максимал иштирокини таъминлаш;
- мамлакатда капитал бозорини ривожлантириш ва диверсификациялаш;
- кўплаб янги иш ўринлари яратиш;
- аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш орқали, молия бозоридаги фаоллигини кўтариш;
- ислом молия хизматлари индустриясини ривожлантириш орқали мамлакатда инфратузилмани мувофиқлаштириш ва янгилаш;
- янги молиявий муассасалар ташкил қилиш;
- камбағалликка қарши курашиш давлат дастурини амалга оширишга ҳисса қўшиш;
- янги йўналишда кадрлар тайёрлаш дастурини яратиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, 2021 йил Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб-сайти, www.president.uz
2. Исхаков И.Р. Операционная структура исламского финансового института, ориентированная на реализацию долевых методов // Актуальные проблемы экономики и права. – 2014. – № 2(30). – с. 12-16.

ИПОТЕКА КРЕДИТЛАРИ АЖРАТИШГА ДОИР АСОСИЙ ШАРТЛАРНИ БЕЛГИЛАШДА ХОРИЖ АМАЛИЁТИ ТАҲЛИЛИ

Шерзод Зиё

Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси

Телефон: (90) 982-00-50

seo_bank9006@bk.ru

Аннотация. Мазкур тезисда Ўзбекистон тижорат банкларида ипотека кредитлари бериш амалиётини такомиллаштириш имкониятлари ўрганиб чиқилган. Ипотека кредитлари ажратиш учун белгиланган шартлар ва ривожланган давлатлар банклари томонидан таклиф этилаётган ипотека кредитлари учун белгиланган шартлар таққослаб ўтилган.

Калит сўзлар: *ипотека, кредит портфели, кўчмас мулк агентликлари, қайта молиялаштириш ставкаси, узоқ муддатли кредит, қисқа муддатли кредит*

Аҳолининг уй-жой шароитларини яхшилаш, жисмоний шахсларга ипотека кредити беришнинг замонавий бозор тизимини шакллантириш, уй-жойлар қурилишига хусусий пудрат ташкилотларини жалб қилиш, тижорат банклари томонидан молиялаштиришни босқичма-босқич ошириш, шунингдек, уй-жой шароитини яхшилашга муҳтож оилаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш борасида бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Ипотека кредити билан боғлиқ ҳуқуқий масалалар юзасидан олиб борилган таҳлиллар соҳада бир қатор муаммолар мавжудлигини кўрсатмоқда.

Хусусан:

– Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 3 январдаги «Уй-жой қурилишига, уни реконструкция қилишга ва сотиб олишга ипотека кредити бериш тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 2-қарорида фуқароларга ипотека кредити ажратишда кредит олиш учун ариза берувчи ва у билан бирга яшайдиган оила аъзолари даромадлари тўғрисида доимий иш жойидан охирги 12 ой учун маълумотнома тақдим этиши белгиланган.

Ушбу қоида ипотека кредити олишда аҳолининг маълум қатламлари, яъни янгидан иш бошлаган ёки фаолияти ушбу даврга мос келмайдиган фуқароларнинг ҳуқуқи чекланишига олиб келмоқда.

Хорижий мамлакатлар, масалан, Франция ёки Кипрда ипотека кредити учун кредит олувчининг даромадлари тўғрисидаги охирги 3 ойлик маълумот талаб этилади.

– Тижорат банклари томонидан белгиланган фоиз ставкалари ниҳоятда юқорилиги боис ипотека кредитини олишда муаммолар вужудга келмоқда.

Ўрганишлар шуни кўрсатмоқдаки, айти пайтда тижорат банклари аҳолига ипотека кредити ажратишда 17 фоиздан 23 фоизгача миқдорда фоиз ставкаси белгиламоқда. Юқори фоиз ставкалари аҳолининг кам даромадли қатламининг ипотека кредитларидан фойдаланиш имкониятини чекламоқда [1].

Хорижий мамлакатларда, хусусан, Францияда ипотека кредити ставкаси қуйидаги уч турга ажратилади:

– Белгиланган фоиз ставкаси асосида ипотека кредити.

Бунда фоиз ставкаси 3 фоиздан 3,5 фоизгача бўлиб, ушбу ставка турининг асосий устунлиги – бозор тенденцияларидан қатъи назар, кредит ставкаси ва муддати ўзгармайди. Белгиланган ставка фақатгина кредитни қайта молиялаштиришда ўзгариши мумкин.

– Ўзгарувчан фоиз ставкаси асосида ипотека кредити.

Бунда фоиз ставкаси 1,3 фоиздан 2 фоизгача ўзгариб туради. Яъни фоиз ставкаси ҳар 3-6 ойда ўзгариб туриши мумкин. Аммо қонунчиликка асосан ипотека кредити шартномаларида «tux saré» банди бўлиб, бу ўзгарувчан ставкани ± 1 ёки 2 фоиз чегарасида ўзгартиришгагина имкон берилади.

– Аралаш фоиз ставкаси асосида ипотека кредити.

Ушбу турда ипотека кредити дастлабки 7-10 йил ичида паст ставкада фоиз тўлаган ҳолда фойдаланиш имконини беради.

Британияда ўзгарувчан фоиз ставкаси, Германия ва Испанияда белгиланган фоиз ставкаси, Дания ва АҚШда белгиланган фоиз ставкасида (Fixed-Rate Mortgage) ва ўзгарувчан фоиз ставкасида (Adjustable-Rate Mortgage) ипотека кредитлари ажратилади [2].

Шунингдек, АҚШда йиллик ўртача 3,5-7 фоиз, Германияда йиллик ўртача 1,5-3 фоиз, Японияда йиллик ўртача 1,5-2 фоиз, Швецияда йиллик ўртача 2 фоиз ставкасида ипотека кредитлари тақдим этилишини кўриш мумкин.

– Аҳолига ажратиладиган ипотека кредити муддатларининг қисқалиги ушбу турда кредит олишга бўлган талабнинг камайишга сабаб бўлмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. www.cbu.uz – Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти.
2. Алимардонов И.М. Ўзбекистонда ипотекали кредитлашни ривожлантириш истиқболлари. Иқ. ф.н. илм. дар. олиш учун тақд. эт. дисс. автореф. – Тошкент: БМА, 2009. – Б. 17.

ЧАКАНА БАНК ХИЗМАТ ТУРЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИЛҒОР ХОРИЖ ТАЖРИБАЛАРИНИ ЎЗБЕКИСТОН БАНКЛАРИГА ЖОРИЙ ЭТИШ ИСТИБОЛЛАРИ

Қуватов Элбек Жўраевич

Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси

Телефон: (91) 320-78-88

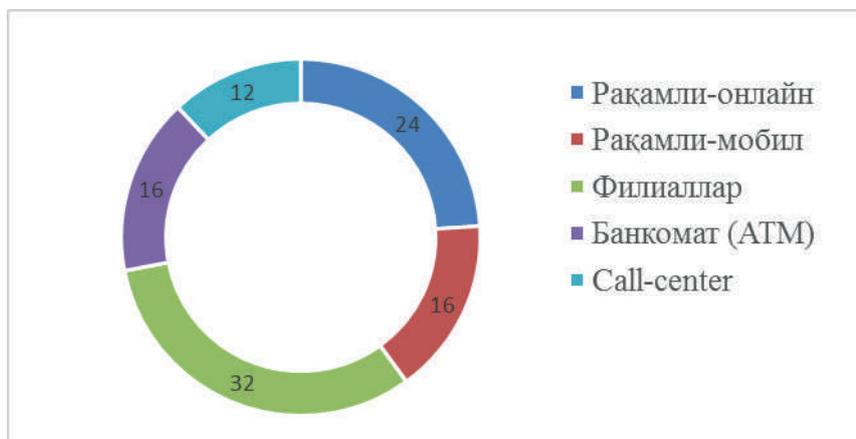
ceo_bank9006@bk.ru

Аннотация. Мазкур тезисда ривожланган хориж амалиётида чакана банк хизматларини ривожлантириш амалиёти ўрганиб чиқилган. Шунингдек, чакана хизматларни ривожлантиришда ахборот технологияларининг аҳамиятини асосланган ҳолда, улардан кенг фойдаланиш имкониятлари кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: ритейл-банкинг, масофавий банк хизматлари, депозит, кредит карта, cash-in, cash-out банкоматлар, овердрафт, x (y, z) авлод, смарт офис, кредит конвеер, андеррайтинг

Чакана хизматларни ривожлантириш йўлида банклар инновацияга қаратилган инвестициялар миқдорини мунтазам ошириб бормоқда. Банклар асосий инновация ва инвестицияни миқдорларга хизмат кўрсатиш, хизмат каналларини ва хизмат жараёнини ривожлантиришга қаратган. Смартфонлардаги иловалар орқали кўрсатиладиган мобил банкинг ва банк чакана хизматлари call-center ва филиалларда кўрсатиладиган хизматларга нисбатан миқдорларнинг талабларини кўпроқ қондиришмоқда. Асосий сабабларидан бири инсон омили бўлса, иккинчиси масофа ва вақт тафовути йўқлигидир.

Ривожланган давлатларда банк тизими, хусусан, банк чакана хизматлари янги технология ва принциплар асосида мунтазам ўзгариб, миқдорлар талабларини қондириш йўлида инновациялар фаол татбиқ этилмоқда.

1-расм. Транзакцияларнинг чакана хизмат кўрсатиш алоқа каналлари бўйича тақсими [1]

Ижтимоий тармоқлар ва мобил операторлари орқали амалга оширилган транзакциялар жуда кам миқдорни ташкил этди ва ҳар бир давлатда ҳам мавжуд эмаслиги сабабли статистика ҳисобига олинмади. Шунингдек, бу кўрсаткичлар баъзи бир давлатларнинг эришган ютуқлари ва салоҳиятини тўлиқ акс эттирмаган, мисол учун, Дания давлатида филиаллар орқали амалга оширилган транзакциялар онлайн транзакцияларга нисбатан 4 баробар, мобил транзакцияларга нисбатан 3 баробар кам бўлган.

Охириги пайтларда «фақат рақамли» банклар молия бозорига кириб келмоқда ва анъанавий банклар билан қаттиқ рақобатлашмоқда. Буларга UniCredit (Италия), CaixaBank (Испания), Atom Bank (Буюк Британия), Halvi (Швеция) банкларини мисол келтириш мумкин [2]. Фақат рақамли банклар икки турда фаолият юритади: биринчиси, таъсис этган банк лицензиясига мувофиқ асосан банк чакана хизматларини кўрсатади; иккинчиси, янги лицензия асосида янги товар ва хизматлар билан бозорда алоҳида юридик шахс сифатида фа-

олият юритади. Ҳар икки ҳолатда ҳам хизматлар рақамли тизимнинг устувор имконият ва ютуқларидан унумли фойдаланган ҳолда кўрсатилади ҳамда олинган тажриба ва ютуқларга таяниб келажакда анъанавий банк тизимининг ўрнини тўлиқ эгаллаш мақсад қилинган.

Масофадан онлайн ва мобил банкинг хизматларидан фойдаланувчилар сони ортиб бормоқда, аммо банкларимизда бунга эътибор ва инвестициялар турли тарзда тақсимланган ва натижада «Агробанк» АТБ, АТ Халқ банки, ТИФ Миллий банки ва «Асака» АТБ банклари масофадан банк хизматларини кўрсатувчи тизимлардан фойдаланувчи жисмоний шахсларнинг 79%ига хизмат кўрсатади., хусусан, 2021 йил 1 декабрь ҳолатига «Агробанк» АТБда 31%, АТ Халқ банкида 19%, ТИФ Миллий банкида 16% ва «Асака» АТБда 13% жисмоний шахслар масофадан банк хизматларини кўрсатиш тизимларидан фойдаланади [3].

Иккинчи тарафдан, банкларимизда ҳали фойдаланилмаган 80% салоҳият ва захираларни тезда ўзлаштириб олиш имкони борлиги инновацион лойиҳалар ва мобил иловаларни қўллаб-қувватлаш кўп самара келтириши мумкинлигини билдиради.

Албатта, бу имкониятни амалга ошириш учун қўшимча чора-тадбирлар ва тарғибот-ташвиқот ишлари йўлга қўйилиши ва инфраструктурани ривожлантириш муҳим рол ўйнайди. Бу борада ривожланган давлатларда жиддий тус олган нақд пулсиз тўловлар бизга ҳам яқин йилларда кириб келиши ва бунга банк тизими олдиндан тайёргарлик кўриши давр талабидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Efma-Infosys Finacle Innovation тадқиқоти, 2019 йил;
2. Deloitte компанияси Таҳлилномаси, 2018 йил (www2.deloitte.com);
3. www.cbu.uz – Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти.

ВАКОЛАТЛИ ИҚТИСОДИЙ ОПЕРАТОР ИНСТИТУТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЎЗБЕКИСТОННИНГ ХАЛҚАРО РЕЙТИНГИНИ ОШИРИШНИНГ АСОСИЙ ОМИЛЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА

Ишмуратов Баҳодир Суннатович
Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия
университети ўқитувчиси
Телефон: +998(90) 986-35-38
ishmuradov.b@mail.ru

Аннотация. Ушбу тезисда Жаҳон божхона ташкилотининг Хавфсизлик стандартлари концепцияси доирасида Ўзбекистонда ваколатли иқтисодий оператор институтининг жорий қилиниши ва уни янада такомиллаштириш борасида сўз юритилади.

Калит сўзлар ваколатли иқтисодий оператор, Жаҳон божхона ташкилоти, Хавфсизлик стандартлари, инсофли тадбиркорларни рағбатлантириш

Ўзбекистоннинг “экспорт-импорт ва логистика жараёни” кўрсаткични яхшилаш учун илғор мамлакатлар ва халқаро тажрибани ўрганиш, инсофли тадбиркорларни рағбатлантириш ва бюрократик тўсиқларни камайтириш бўйича замонавий механизмларни жорий этиш масаласи бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бир бўлиб турибди. Мана шундай механизмлардан бири- бу Ваколатли иқтисодий оператор институтидир.

Маълумки, Жаҳон банкининг Doing Business-2018 рейтингда 190 мамлакат орасида Ўзбекистон умумий 66.33 балл билан 74 ўринни эгаллади.¹

Ўзбекистоннинг бу рейтингдаги энг ёмон кўрсаткичи “чегарадаги экспорт-импорт ва логистика жараёни” бўлди. Бу борада Ўзбекистон 44.31 балл билан 168 ўриндан жой олди. Doing Business-2020 рейтингда эса 190 мамлакат орасида Ўзбекистон умумий 69.9 балл билан 69 ўринни забт этган.² Бу рейтингда ҳам Ўзбекистоннинг энг ёмон кўрсаткичи чегарадаги “экспорт-импорт ва логистика жараёни” бўлди. Бу борада 58.2 балл билан 152 ўриндамиз. Рейтингда қисман ўзгаришга эришган бўлсакда, бу “экспорт-импорт ва логистика жараёни” кўрсаткичи бўйича ҳали қиладиган ишларимиз жуда кўплигини кўрсатади. Бир масала барчани қизиқтиради: Нега биз бу кўрсаткич бўйича дунёнинг 151 мамлакатидан ҳам ортдамиз? Бошқалар яхшироқ ишлайди-ю, биз ёмонроқ ишлаймизми?

Бундан ташқари, “амалдаги божхона тартиб-таомиллари халқаро норма ва стандартлар талабларига тўлиқ даражада жавоб бермайди, ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари учун ортиқча молиявий ва вақт сарф-харажатларга боғлиқ бўлиб қолмоқда.

Ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари томонидан божхона қонунчилигига риоя этишлари ва инсофли тадбиркорларни рағбатлантириш, улар учун маъмурий тўсиқларни камайтириш бўйича деярли ҳеч қандай механизмлар қўлланилмапти.”³

Шу билан биргаликда, Ваколатли иқтисодий оператор институти янги тушунча. Ўзбекистонда 2018 йилгача бундай тушунча мавжуд бўлмаган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 24 ноябрдаги «Божхона маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-5582 сонли Фармони қабул қилинган ва мазкур фармоннинг 5 бандига мувофиқ, 2019 йил 1 февралдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган талабларга жавоб берадиган инсофли ташқи иқтисодий фаолият иштирокчиларига соддалаштирилган божхона тартиб-таомилларидан фойдаланиш ҳуқуқини тақдим этишни назарда тутувчи халқаро стандартларга мувофиқ “ваколатли иқтисодий операторлар” институтининг жорий

¹ Doing business-2018. Жаҳон банкининг расмий веб саҳифаси. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/422471510217377313/doing-business-2018-reforming-to-create-jobs-uzbekistan>

² Doing business-2020. <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/uzbekistan#>

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2018 йил 24 ноябрдаги ПФ-5582 сонли Божхона маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида

этилиши назарда тутилган.

Вазирлар Маҳкамаси 24.08.2020 йилда «Ваколатли иқтисодий операторлар тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 500-сон қарорни қабул қилди.

Мазкур Низом ваколатли иқтисодий операторлар фаолиятини ташкил этиш тартибини аниқ белгилаб бериш, ваколатли иқтисодий операторларга тақдим этиладиган махсус соддалаштиришлар рўйхатини соҳага оид халқаро стандартлардан келиб чиққан ҳолда янада кенгайтириш, ваколатли иқтисодий операторлар реестрига киритиш учун танлов мезонларини ва тартиб-таомилларини янада такомиллаштириш, мазкур институтни соҳага оид илғор хорижий тажриба ва халқаро стандартлар талабларига мувофиқлаштириш имконини беради.

Хорижий тажрибаларга эътибор берадиган бўлсак, “Ваколатли иқтисодий оператор институти (ВИО) Евроосиё Божхона иттифоқининг Божхона кодексига 2010 йилда киритилди. Шуниси эътиборли-ки, Россия қонунчилигида (нафақат божхона қонунчилиги, балки бошқа қонун ҳужжатларида ҳам) шунга ўхшаш тушунча бўлмаган.”¹ “Ҳозирда 197 юридик шахс Россия ваколатли иқтисодий операторлари реестрига киритилган бўлиб, улардан 100 га яқин ташкилотлар экспорт божхона тўловлари ундирилмайдиган товарларни ишлаб чиқариш ёки экспорт қилиш бўйича фаолиятни амалга оширмақдалар”, дейди иқтисодиёт фанлари номзоди А.Ю.Терешенкова 2017 йилдаги ўз мақоласида. Бундан кўринадики, Ўзбекистонда ҳали иқтисодий оператор тушунчаси қонунчилигимизда мавжуд бўлмаган 2015 йилда Қозоғистонда 90 ваколатли иқтисодий оператор фаолият кўрсатаётган эди. Ўзбекистонда эса 2021 йил февралига келиб ваколатли иқтисодий операторлар сони 31 тага етди.

Таблица 1 – Количество уполномоченных экономических операторов в разных странах мира, 2015 г.

п/н	Страна	Количество УЭО, в ед.
1.	Беларусь	337
2.	Казахстан	90
3.	Российская Федерация	151
4.	Китай	3 000
5.	США	10 854
6.	Нидерланды	1 440
7.	Германия	5 614
8.	Канада	1 500
9.	Юная Корея	500
10	Япония	500

Хулоса шуки, мамлакатда ваколатли иқтисодий операторлар сонининг ошиб бориши шу мамлакатда инсофли тадбиркорларнинг кўпаяётганини кўрсатади. Улар томонидан амалга ошириладиган экспорт-импорт операцияларида сарф харажатлар ва вақт сарфи қисқариши Doing Business рейтингдаги “чегарадаги экспорт-импорт ва логистика жараёни” кўрсаткичларида ижобий силжишга таъсир қилади. Бугунги кунда Ўзбекистонда фақат 6 та соҳа вакиллари тақдим этилаётган Ваколатли иқтисодий оператор мақоми Жаҳон божхона ташкилотининг Хавфсизлик концепциясида 13 та соҳа вакиллари тақдим этилиши тавсия қилинган.

Яна бир аҳамиятли жиҳати, ҳозир амал бўлган Ваколатли иқтисодий оператор институти ҳам тўлиқ якуний тушунча эмас. Чунки Жаҳон божхона ташкилоти томонидан тавсия этилган

¹ Статъя. А.Ю.Терешенкова. кан.экон.наук. Руководитель проектов Северо-Западный институт управления РАНХиГС. “Развитие института уполномоченного экономического оператора” 2017г.

концепцияда Ваколатли иқтисодий оператор тушунчасига янада кўпроқ ваколат берилган ва аъзолар доираси ҳам янча кенг хусусиятга эга. Шунингдек, Жаҳон божхона ташкилотининг Хавфсизлик стандартлари концепцияси ҳам вақти-вақти билан такомиллаштириб турилиши шу концепциянинг ўзида белгилаб қўйилган. Бу концепциянинг ўзи ҳам яритилганидан бери 5 марта такомиллаштирилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2018 йил 24 ноябрдаги ПФ-5582 сонли Божхона маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида
2. Вазирлар Маҳкамасининг қарори. 24.08.2020й. ВМҚ-500-сонли “Ваколатли иқтисодий операторлар тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»
3. Вазирлар Маҳкамасининг қарори. 29.04.2019й. ВМҚ-363-сон “Ваколатли иқтисодий оператор институтини жорий этиш чора тадбирлари тўғрисида»
4. “Ваколатли иқтисодий операторлар тўғрисида”ги Низом. 29.04.2019й.
5. “Ваколатли иқтисодий операторлар тўғрисида”ги Низом. 24.08.2020й.
6. World Customs Organization. SAFE Framework of Standards. 2018 edition. p81.
7. Doing business-2018. Жаҳон банкининг расмий веб саҳифаси. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/422471510217377313/doing-business-2018-reforming-to-create-jobs-uzbekistan>
8. Doing business-2020. <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/uzbekistan#>
9. Статъя. А.Ю.Терешенкова. кан.экон.наук. Руководитель проектов Северо-Западный институт управления РАНХиГС. “Развитие института уполномоченного экономического оператора” 2017г.

КОРХОНА РАҚОБАТ ПОЗИЦИЯСИНИ АНИҚЛАШГА ЁНДАШУВ

Қодиров Туйғун Узақович

Тошкент давлат транспорт университети
Транспорт логистикаси кафедраси доценти
Ўзбекистон. Тошкент ш.
e-mail: tu_kadirob@bk.ru, тел: 94 626 19 31

Аннотация: Мақолада замонавий корхоналарнинг маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми, таннархи ва уни сотиш баҳоси асосида бозордаги рақобат позицияни аниқлашга услубий ёндашув амалга оширилган.

Калит сўзлар: рақобатдошлик, рақобат позицияси, фойда, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми, ишлаб чиқариш таннархи, маҳсулот баҳоси ва сифати.

Корхона фаолияти самарадорлигининг асосий мезонларидан бири фойда ҳисобланиб, унинг миқдори қанчалик кўп ва рентабеллик даражаси қанчалик юқори бўлса, корхона шунчалик иқтисодий мустаҳкам ва рақобатдош бўлади. Шунинг учун, фойда ва рентабелликни ошириш имкониятларини излаш рақобатдошликни таъминлашнинг асосий масалаларидан бири ҳисобланади.

Харажатларни бошқариш жараёнида фаолият натижаларини таҳлил қилиш ва баҳолаш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, ундан фойда олиш имкониятларини кенгайтириш ҳисобига корхона рақобатдошлигини баҳолаш ҳамда рақобатдошлик салоҳиятини шакллантириш ва ундан самарали фойдаланиш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқишда фойдаланилади.

Рақобат салоҳияти – корхонанинг моддий ва номоддий ресурслардан фойдаланган ҳолда рақобат устунликларини шакллантириб, бозорда самарали рақобат курашини олиб боришини таъминлай оладиган ички ва ташқи рақобат имкониятларини ифодалайди.

Шунингдек, рақобат салоҳияти ушбу ресурслар мажмуасидан фойдаланган ҳолда синергетик самарага эришиш имкониятини ифодалайди[3].

Корхонанинг ўз фаолиятидан олувчи фойдаси бевосита бир-бирига алоқадор уч омилга: маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми (P); маҳсулот ишлаб чиқариш таннархи (S) ва маҳсулотни ўртача сотиш баҳосига боғлиқдир (T):

$$\Phi = P \times (T - S); \quad \text{минг сўм} \quad (1)$$

Ишлаб чиқариш ҳажми фойда миқдорига бир вақтда ҳам ижобий, ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Рентабеллик даражаси юқори бўлган маҳсулот ҳажмининг ошиши фойданинг кўпайишига олиб келса, айрим турдаги маҳсулотлар ёки давлат ваколатли органлари томонидан ўрнатилган қатъий нархлар (масалан шаҳар жамоат транспортида) асосида маҳсулот етказиб бериш ёки хизматлар кўрсатиш фойданинг камайишига олиб келиши мумкин.

Маҳсулот таннархи фойдага тескари пропорционал боғлиқ бўлиб, унинг пасайиши фойданинг ошишига олиб келади ёки аксинча. Ўртача сотиш баҳосининг ўзгариши эса фойдага тўғри пропорционал боғлиқдир.

Корхона рақобатдошлиги унинг маҳсулот ёки хизматлари ассортименти, уларга бўлган бозор талаби, молиявий тизимни бошқариш самарадорлигига боғлиқ эканлигини юқорида келтирилган мулоҳазалар асосида таъкидлаш мумкин. Замонавий шароитларда корхонанинг асосий мақсади рақобатбардошлик ва фойдалиликка эришиш экан, бу ишлаб чиқариш харажатлари устидан назоратни ўрнатиш ҳисобига бозорининг муайян улуши учун рақобат курашини олиб боришни назарда тутати. Рақобат курашига қираётган корхона учун маҳсулот сифатини ошириш ва унинг таннархини пасайтириш муаммоси энг долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Маълумки дунё амалиётида нархли ва нархсиз рақобатни ажратиш қабул қилинган. Нархли рақобатда рақобат курашининг асосий усули бўлиб рақобатчиларга нисбатан нархларни пасайтириш хизмат қилади. Нархсиз рақобат кураши сифат даражаси, кафолатланган техник хизмат кўрсатиш, маҳсулот (хизмат) билан бирга олинadиган бошқа усулларда олиб борилиши мумкин.

Махсус адабиётлар таҳлили асосида транспорт хизматлари бозорини 3 турга ажратиш

фойда олиш мумкин. Энг ёмон сценарий – сўнувчи бозор ҳолатида ишлаб чиқариш ҳажми (P) ва баҳонинг (T) пасайиши шароитида, зарар кўрмасдан ишлаш ёки бозорда жон сақлаб қолиш учун асосий эътибор таннархни (S) пасайтиришга қаратилади.

Ҳар икки ҳолатда ҳам ишлаб чиқариш харажатларини пасайтириш маҳсулот рақобатдошлигини оширишнинг ҳал этувчи омиллардан бири сифатида юзага чиқмоқда. Бу ерда асосий вазифаларидан бири ишлаб чиқариш харажатларини тежаш ва мол етказиб берувчи ташкилотлар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар устидан самарали назорат юритиш тизимини жорий этиш ҳисобланади. Бунда харажатларни меъёридан ошиб кетишини олдини олиш ва маҳсулот бирлигига килинадиган сарфини камайтириш билан боғлиқ инновацион тадбирларни амалга ошириш имкониятлари аниқланиши лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўхати:

1. Будрина Е.В. Рынок транспортных услуг: особенности формирование и развитие: учеб. пособие. - СПб.: СПбГИЭУ, 2001. - Ч. 2.
2. Кононова Г.А. Экономика предприятия: учеб. пособие. - СПб.: СПбГИЭУ, 2002.
3. Романова О. С. Концепция формирования конкурентного потенциала предприятий // Современная конкуренция, №6, 2007.

АВТОМОБИЛЬ ТРАНСПОРТИ КОРХОНАСИ РАҚОБАТДОШЛИК ДАРАЖАСИНИ ИҚТИСОДИЙ МУСТАҲКАМЛИК КЎРСАТКИЧИ АСОСИДА БАҲОЛАШ

Қодиров Туйғун Узақович

Тошкент давлат транспорт университети
Транспорт логистикаси кафедраси доценти
Ўзбекистон. Тошкент ш.
e-mail: tu_kadirob@bk.ru, тел: 94 626 19 31

Аннотация: Мақолада автомобиль транспорти корхонаси рақобатдошлик даражасини иқтисодий мустаҳкамлик кўрсаткичи асосида баҳолаш услубияти таклиф этилади.

Калит сўзлар: автомобиль транспорти корхонаси, рақобатдошлик даражаси, фойда, даромад, иқтисодий мустаҳкамлик кўрсаткичи.

Корхона фаолиятининг натижавий кўрсаткичлари асосида бошқарув қарорларини асослашда ҳамда унинг рақобатдошлигини баҳолашда иқтисодий мустаҳкамлик кўрсаткичларидан фойдаланиш бугунги амалиётда кенг қўлланилади. Бу кўрсаткичларни аниқлаш услубияти муҳим иқтисодий кўрсаткичлар: харажатлар, транспорт хизматлари кўрсатиш ҳажми ва фойда орасидаги нисбатни ўрганишга, ҳамда улардан бирининг миқдорини бошқаларига нисбатан таъсирини баҳолашга асосланади.

Бу услубият ишлаб чиқариш харажатларининг маҳсулот ва хизматлар ҳажмига нисбатан ўзгаришига боғлиқ равишда ўзгарувчан ва боғлиқ бўлмаган доимий турларга ажратиш ҳамда маржинал даромад категориясини ишлатишга асослангандир.

Маржинал даромад сотишдан тушган тушумлар ва ўзгарувчан харажатларнинг айирмаси сифатида ифодаланади:

$$D_{\text{марж}} = D - C_{\text{ўз}}; \quad (1)$$

бу ерда: $D_{\text{марж}}$ – маржинал даромад; D – транспорт хизматлари кўрсатишдан олинадиган умумий даромад (тушум); $C_{\text{ўз}}$ – кўрсатилган транспорт хизматлари умумий ҳажмига тўғри келувчи ўзгарувчан харажатлар.

Бир бирлик транспорт ишига тўғри келувчи маржинал даромад унинг баҳосидан ташишга кетган ўзгарувчан харажатларнинг айирмасига тенгдир. Маржинал даромад ўз ичига доимий харажатлар ва фойдани олади.

Бундай ёндашув асосида:

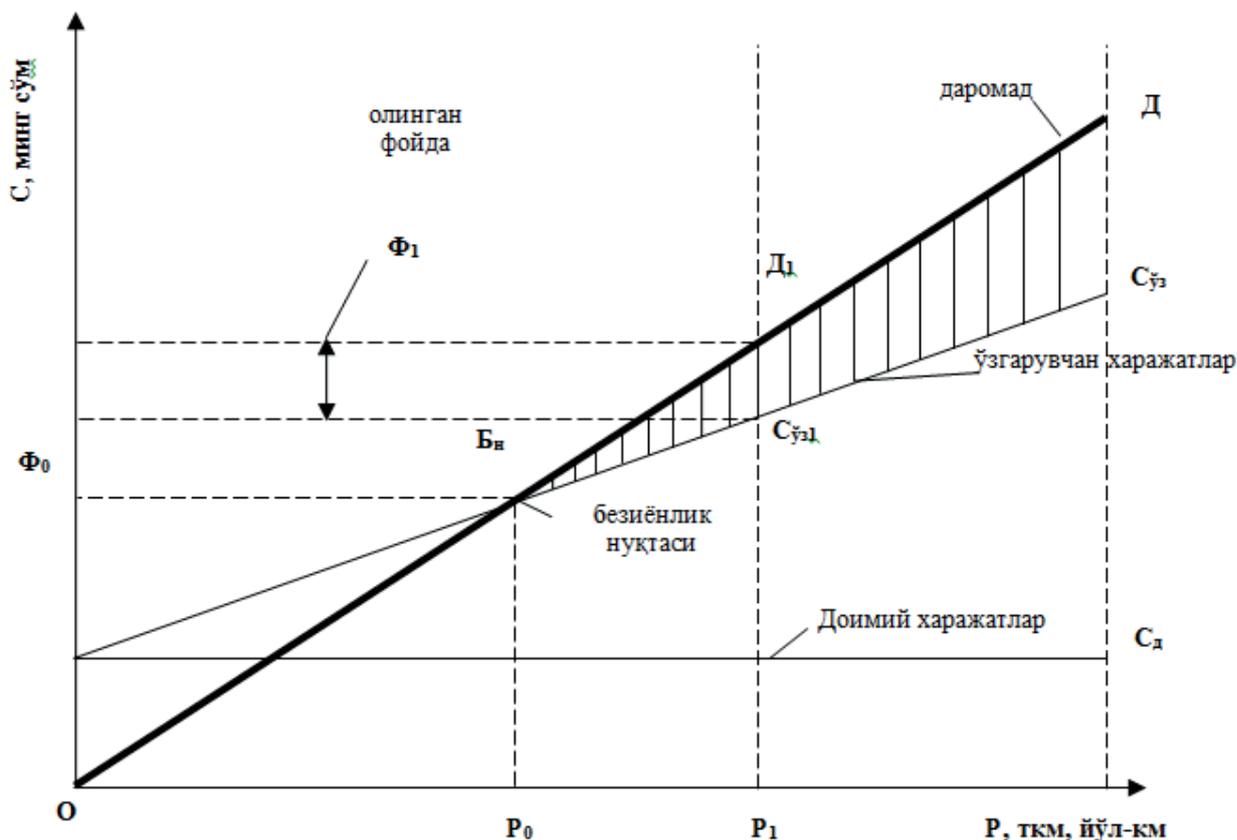
- омилларнинг фойда миқдори ўзгаришига таъсирини баҳолаш ва шу асосда унинг миқдорини самарали бошқариш;
- тегишли омилларнинг маълум бир миқдорида хизмат кўрсатиш ҳажми, доимий харажатлар ва баҳоларнинг энг қуйи даражасини аниқлаш;
- автомобиль транспорти корхонасининг беэиён ишлаш нуқтасини аниқлаш;
- фойданинг режалаштирилаётган маълум бир миқдорига эришиш учун зарур бўлган транспорт хизматлари кўрсатиш ҳажминини аниқлаш;
- харажатларни камайтириш ва фойдани ошириш мақсадида ишлаб чиқариш қуввати, хизматлар тури, баҳо сиёсати, транспорт воситалари, техник хизмат кўрсатиш ва ташиш технологиялари ўзгартириш билан боғлиқ оқилона бошқарув қарорларини асослаш амалга оширилади.

Автомобиль транспорти корхоналари рақобатдошлигини таъминлашда уларнинг зиёнсиз фаолиятини таъминловчи транспорт хизматлари кўрсатиш ҳажминини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга[2]. Зиёнсизлик – бу транспорт хизматлари кўрсатиш ҳажмининг шундай бир нуқтасики, унда фаолият на фойда, на зарар келтиради. У транспорт корхонасининг фойда ола бошлаши учун зарур даромадни таъминловчи хизматлар кўрсатиш ҳажмидир.

Амалда сотилган маҳсулот ҳажми ва зиёнсизликни таъминловчи сотиш ҳажми орасидаги фарқни корхонанинг хавфсизлик чегараси деб аталиб, бу фарқ қанчалик катта бўлса унинг молиявий ҳолати шунчалик мустаҳкам, яъни корхона рақобатдош бўлади.

Харажатларнинг даромадлар билан тенглашуви нуқтаси (Бн), ташиш ҳажмининг беэиёнлик нуқтаси деб аталиб, ундан пастда ташиш ҳажми зиён келтиради.

Беэиёнликни таъминловчи транспорт хизматлари кўрсатиш ҳажми ва хавфсизлик чегарасини аниқлашда 1-расмдаги чизмадан фойдаланиш мумкин.

1-расм. Автомобиль транспорт корхонасининг даромад ва харажатлари мувозанати модели

Амалиётда даромадни режалаштириш учун ўртача даромад ставкасидан фойдаланилади ва у амалдаги даромадни ($D_{\text{амал}}$) бажарилаётган транспорт ишига ($D_{\text{оёи}}$) нисбати кўринишида аниқланади.

$$d = \frac{\sum D_{\text{амал}}}{P_{\text{ткм}}}; \quad \text{сўм/ ткм} \quad (2)$$

Биз ҳам ҳисоб-китобларни осонлаштириш мақсадида ўртача даромад ставкаси кўрсаткичидан фойдаланамиз. Унда фойда қуйидагича аниқланади:

$$\Phi = P \times (d - S_{\text{ўз}}) - C_{\text{д}}; \quad \text{сўм} \quad (3)$$

Зиёнсизлик нуқтасида $\Phi=0$ бўлади ва бундан автомобиль транспорти бажарилиши зарур бўлган транспорт иши ҳажмининг натурал миқдори қуйидагича аниқланади:

$$P = \frac{C_{\text{д}}}{d - S_{\text{ўз}}}; \quad \text{ткм ёки йўл.км}; \quad (4)$$

Маълумки бозор иқтисодиёти шароитида хўжалик субъектлари кўзда тўтилмаган ҳодиса ва жараёнларга кўплаб дуч келадилар. Бу шароитда ҳар бир корхонадан ўз фаолиятини чуқур таҳлил қилиб, ноанъанавий қарорлар қабул қилишни, кўзда титилмаган чора-тадбирларни қўллашни талаб қилади.

Бугунги амалиётда кенг қўлланиладиган функционал-қиймат таҳлиliga асосланган бўлиб, сотиладиган маҳсулотнинг ҳажми ва сифатини оширишга унга сарф қилинадиган харажатларни камайтириш эвазига эришиш энг оқилона ечим эканлиги бугунги кунда ўз исботини топган. Бу эса ўз навбатида корхонанинг ички ва ташқи бозордаги рақобатда ютиб чиқишини, унинг молиявий барқарорлиги ва иқтисодий мустаҳкамлигини таъминлайди [1,3].

Шу нуқтаи назардан келиб чиққан ҳолда, иқтисодий мустаҳкамлик даражасини энг муҳим

кўрсаткичлардан бири сифатида таклиф этамиз. Мазкур кўрсаткични корхонанинг амалдаги хизматлар кўрсатиш ҳажмини беэиёнлик нуқтасидаги хизматлар кўрсатиш ҳажмига нисбати орқали ҳисоблаш мумкин:

$$I_m = \frac{P_1}{P_0} \times 100 - 100; \% \quad (5)$$

Мазкур кўрсаткич фоизларда ҳисобланиб, у қанча катта бўлса корхонанинг иқтисодий мустаҳкамлиги шунча юқори бўлади. Яъни, рақобат курашида корхона бозорда жон сақлаб қолиши учун қанчалик ташиш ҳажми ёки унинг баҳосини пасайтириш заҳирасига эга эканлигини ифодалайди. Мазкур услубда корхоналар харажатлар моддаларини энг кучли рақобатчиники ёки намуна қилиб олинган кўрсаткичга нисбатан солиштириб уни яхшилаш имкониятларини излаб топишларига имкон яратади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Брагина А.В. Оценка экономической устойчивости промышленного предприятия // Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии. 2017. №4 (34).
2. Будрина Е.В. Рынок транспортных услуг: особенности формирование и развитие: учеб. пособие. - СПб.: СПбГИЭУ, 2001. - Ч. 2.
3. Тирлинг М, Плужников В.Г. Оценка экономической устойчивости предприятия // Вестник ЮУрГУ. Серия: Математическое моделирование и программирование. 2020. №3.

РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В ЭКОНОМИКЕ

Шамсутдинова Комилахон Дилшодхон қизи
Студентка Ташкентского института инженеров
ирригации и механизации сельского хозяйства.
Телефон: +998(94) 9481749
komilahonshamsutdinova@gmail.com

Аннотация: В этой статье обсуждается важность инноваций для современного развития и прогресса, а также преимущества финансирования инновационных проектов.

Ключевые слова: инновация, модернизация, инфраструктура, кредит, инвестиции, банк, проценты, ресурсы, открытие, финансирование.

В Послании Олий Мажлису Президент Шавкат Мирзиёев сказал: «Система управления в экономике устарела, а эффективные механизмы поддержки инновационных идей своевременно не внедряются. Технологическая отсталость, ресурсосберегающие и энергосберегающие технологии, медленное внедрение альтернативных источников энергии также являются препятствиями на пути экономического развития».

В то же время это можно сделать за счет повышения конкурентоспособности национальной экономики и доступа к мировым рынкам, прежде всего за счет постепенного реформирования экономики, обеспечения быстрого развития новых высокотехнологичных предприятий и производств. Другими словами, без развития инноваций экономика не будет конкурентоспособной. Исходя из значения термина «инновация», можно сказать, что когда любое открытие, новое событие, услуга или метод принимаются для распространения, это признается общественностью. В данном случае внедрение новшеств означает процесс их применения, и с момента принятия новшества к распространению оно становится новым качеством - инновацией.

Итак, цель внедрения инноваций - добиться положительного результата. Из этого ясно, что область инноваций неразрывно связана с областью инвестиций. В качестве приоритетов инноваций и инвестиций в развитие национальной экономики можно рассматривать:

- модернизация предприятий, дальнейшее ускорение технического и технологического перевооружения, широкое внедрение современных гибких технологий;
- реализация конкретных мер по поддержке конкурентоспособности предприятий-экспортеров на внешних рынках и создание дополнительных факторов стимулирования экспорта;
- повышение конкурентоспособности предприятий реального сектора за счет снижения производственных затрат и себестоимости продукции;
- реализация мероприятий по модернизации энергосистемы, снижению энергопотребления и внедрению эффективной системы энергосбережения;
- поддержка местных производителей за счет стимулирования спроса на внутреннем рынке.

Безусловно, роль инноваций в модернизации национальной экономики и повышении ее конкурентоспособности неопределима. Однако для организации и развития инноваций в стране необходимы следующие условия:

- государственная инновационная политика - разработка и установление органами государственной власти Республики Узбекистан целей инновационной стратегии страны и механизмов поддержки приоритетных инновационных программ и проектов;
- инвестиционный потенциал - сумма различных видов ресурсов государства, отрасли, предприятия и организации (в том числе материальных, финансовых, интеллектуальных, научно-технических, экономических и др.);
- инновационная инфраструктура - различные институты, которые позволяют и влияют на реализацию инновационной деятельности;
- инновационная программа - согласование ресурсов, исполнителей и сроков реализации инновационных проектов и обеспечение эффективного решения задач по разработке и размещению новых видов продукции.

В настоящее время особое внимание уделяется на финансирование инновационных

проектов. Мы знаем, что реализация эффективных инновационных проектов важна для снижения себестоимости продукции в различных секторах экономики, повышения производительности труда, повышения качества продукции и обеспечения конкурентоспособности экономики в целом.

В условиях модернизации экономики Узбекистана инновации необходимы, прежде всего, для ее устойчивого роста. Инвестиции в новые технологии помогут производить конкурентоспособные потребительские товары, пользующиеся большим спросом.

Одним из основных средств воздействия на предпринимательскую активность экономики страны и хозяйствующих субъектов является инновационная политика, которая является одной из составляющих государственной экономической политики. С помощью государственной инновационной политики можно напрямую влиять на рост производства, ускорять научно-технический прогресс, изменять структуру общественного производства, решать социальные проблемы.

В заключение хотелось бы кратко обозначить ряд ключевых направлений деятельности и мер по формированию и дальнейшему развитию инновационной экономики в Республике Узбекистан:

- изучить все технологические знания и инновации, которые есть в развитых странах и нужны нам, и постепенно применять их в отраслях экономики республики, исходя из наших национальных интересов;
- привлечение инвесторов и иностранного капитала в ключевые отечественные инновационные проекты;
- создание базы знаний о технологических инновациях и обеспечение доступа к ней для всех граждан через интернет-портал;
- развитие инноваций и обеспечение надежной защиты интеллектуальной собственности при трансформации достижений в этой области.

Список использованной литературы

1. Послание Президента Шавката Мирзиёева Олий Мажлису от 28 декабря 2018 года.
2. Вертакова Ю.В. Симоненко Б.С. Управление инновациями: теория и практика. –М.: Высшее экономическое образование, 2008.
3. Гончаренко Л.П., Олейников Е.А., Березин В.В. «Инновационный менеджмент» учебное пособие / М.: КНОРУС, 2005, - 544 с.
4. Зинов В.Г. «Инновационный менеджмент: обеспечение персонала» Учебное пособие - М.: Дело 2005 - 496 с.
5. «Инновационная экономика» А.А. Динкин и другие. - М.: Наука, 2001.
6. Мухамедьяров А.М. «Инновационный менеджмент» учебное пособие - М.: Инфра - М, 2006. - 127 с.
7. <http://www.economics.ru>
8. <https://mininnovation.uz/>
9. <http://uza.uz>.
10. <http://www.statmirror.uz/>

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙХАЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ ВА МОЛИЯВИЙ САМАРАДОРЛИГИНИ БАХОЛАШНИ ТАКОМИЛЛАШТИШ

Абдусаломова Муштарий Шовкат қизи

ТДИУ магистрант:

abdusalomova.m.sh@gmail.com

Аннотация: Мақолада Тижорат банкларида инвестицион лойхаларнинг иқтисодий ва молиявий самарадорлигини баҳолашни такомиллаштиш ҳамда инвестицион ёндашувлар тизимини аниқлаш, йўлларини кўрсатиш, стратегик инвестицион марказ фаолиятини борасида фикрлар баён этилган.

Калитли сўзлар: корхона, лойиха, инвестиция, стратегия, корхона, молиялаштириш, инвестицион жозибаторлик, ракобат, сиёсат, бозор, қишлоқ хўжалиги.

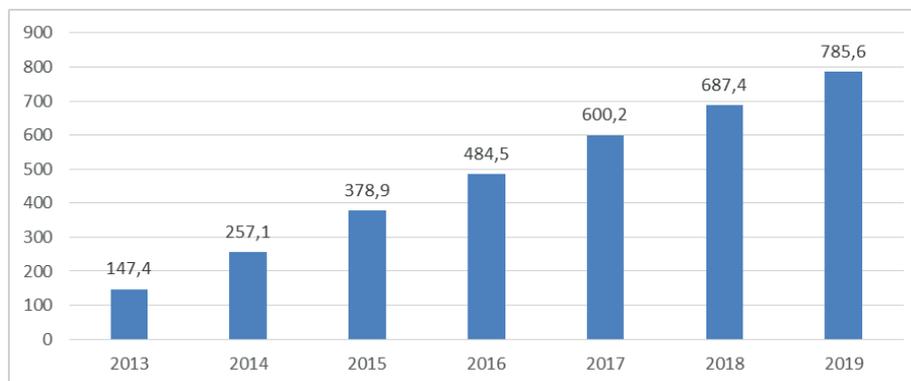
Кириш

Иқтисодиётни ривожланишида, ҳамда унинг турли соҳалари бир маромда ишлаб туриши учун инвестициялар муҳим аҳамият касб этади. Ҳозирда, катта ҳажмда молиявий ресурсларни жамловчи ва уни иқтисодиётнинг устувор соҳаларига йўналтира оладиган асосий молиявий институт – банклар бўлиб турибди, десак муболаға бўлмайди.

Республикамизнинг барча соҳаларида бўлгани каби тижорат банкларида ҳам инновацион лойиҳаларни молиялаштириш йўлида улкан ишлар олиб борилди, Иқтисодиётимизнинг жадал ривожланишига йирик лойиҳаларни амалга оширилишида ва аҳолининг деярли барча пул ҳисоб-китоби билан боғлиқ ишларини амалга оширилишида тижорат банкларининг роли бекиёсдир. Бугунги кунда ривожланган инвестицион фаолиятнинг йўлга қўйилиши ва эришилаётган самарали натижалар ҳукуратимиз олиб бораётган оқилона инвестиция сиёсатининг маҳсулидир. Инвестицияларнинг иқтисодий мазмун-моҳияти тўғрисида иқтисодчи олимлар ўртасида хилма-хил фикрлар мавжуд. Инвестицияларнинг мазмуни аниқ ва ишончли манбалардан маблағлар олиш, рисклар даражасини ҳисобга олган ҳолда капитал қийматини сақлаш ва кўзланган самарани олишдан иборат бўлади. Банклар томонидан инновацион лойиҳаларга ажратиладиган кредитлар мазмун моҳияти жиҳатидан ҳам тижорат банкларига ҳам фойдаланувчиларга фойда келтириши лозимдир. Шундай экан тижорат банклари томонидан мақсадли, кам фоизли узоқ муддатли ресурслар жалб қилиш, ажратилган кредитларнинг мақсадли ишлатилишини мониторинг қилиш, кредитларни ҳақиқий ишбилармон тадбиркорларга ажратиш мақсадга мувофиқдир.

Мамлакатимизда инвестицион лойиҳаларни амалга оширишда аввало тижорат банклари алоҳида ўринни эгаллайди. Тижорат банклари республикамиздаги инновацион-инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда ва барча соҳаларда жумладан ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, қишлоқ хўжалиги ва бошқа соҳаларни ривожлантиришда бугунги кунда улкан даражада ўз ҳиссасини қўшиб келмоқда.

Инновацион лойиҳаларни молиялаштириш механизми ўз моҳиятига кўра микродаражада молиялашнинг бозор механизмининг ҳамда макродаражада давлатнинг иқтисодий механизмининг қамраб олади. Инвестиция лойиҳаларини молиялаш манбалари асосан инвесторларнинг ўз молиявий ресурслари ва ички хўжалик резервлари; қарзга олган молиявий маблағлар ва қайтаришлик ва қайтармаслик асосида тақдим қилинадиган бюджет маблағларидан иборат.

Банклар томонидан ажратилган инвестицион кредитлар, (млрд. сўмда)

Хусусан, 2013 йилда банк томонидан ажратилган инвестицион кредитлар ҳажми 147,4 млрд. сўмни ташкил қилган бўлса, ушбу кўрсаткич 2014 йилда мос равишда 257,1 млрд.

сўмгача кўпайган. 2015-2019 йилларда эса банк томонидан инвестицион лойиҳаларга қўйилган инвестициялар ҳажми сезиларли даражада ошиб борган, яъни таҳлил қилинаётган давр якунида мазкур кўрсаткич 785,6 млрд. сўмни ташкил қилган.

Янги инвестицион сиёсатни асосий мақсадларидан бири замонавий инвестицион жараён ривожланишидаги Ўзбекистон иқтисодиётини ўтиш давридаги шароитларга мослаштиришдир. Лекин, ҳозирги пайтга келиб бозор иқтисодиёти томонидан ўзини бошқариш принципи асосида ривожлантириш олдинда турган муаммоларни етарли даражада ҳал этмайди.

Инвестицион фаолият, уни кенгайтириш жараёни жамиятимиз олдидаги долзарб масалалардан ҳисобланади. Шу ўринда, пул-кредит сиёсатининг субъекти ҳисобланган тижорат банкларининг инвестицион фаолиятдаги иштирокини кенгайтириш алоҳида тадқиқотларни олиб боришни тақозо этмоқда.

Банкларнинг инвестиция фаолияти турлари

Жаҳон амалиётида банклар инвестиция фаолиятини амалга оширилишига кўра икки моделга ажратилади	
Англосаксон ёки америкача модел Асосий намоёндалари АҚШ ҳамда Буюк Британиянинг иқтисодчи олимлари, унга кўра акцияларга инвестиция тижорат банклари учун таъқиқланган	Немис ёки универсал модел Асосий намоёндалари Германия, Швейцария унга кўра банклар акциялар билан деярли чекловларсиз муомала қиладилар

Миллий иқтисодиёт корхоналарини техник-иқтисодий модернизациялаш, саноатнинг устувор тармоқларини янада ривожлантириш, ишлаб чиқариш самарадорлигини кўтариш, ташқи ва ички бозорлардаги талабларга жавоб берадиган рақобатдош товарларни кўпайтириш ва янгиларини яратиш инновация фаолият тизимини шакллантириш ҳисобига амалга оширилишини тақозо этади. Бунинг учун иқтисодиётда инновация жараёнларни татбиқ этадиган устувор йўналишларини аниқ белгилаш, илмий асосланган инновация қарорларини қабул қилиш учун ички ва ташқи молиялаш манбаларини самарали жалб қилиш тизимини ишлаб чиқиш бевосита иқтисодиётнинг келажагини белгилайди. Бу жараёнда инвестициялардан самарали фойдаланиш энг қулай воситалардан бири саналади.

Хулоса

Тижорат банклари ички инновация жараёнларда иштирок этадиган корхоналар билан узоқ муддатли алоқалар ўрнатилмаган. Айнан ривожланган давлатларнинг амалиётчи олимлари банклар ва инновацион фирмаларнинг ўзаро узоқ муддатга асосланган алоқаларида банк ходимида инновацион билим шаклланиши, буюртчиларни тушуниши, шунингдек инновацион фирмаларнинг бизнес-режаларини чуқур англашлари ва улар қўллайдиган технологиялар тўғрисида батафсил маълумотларга эга бўлишлари мумкин.

Ўзбекистонда илмий база мавжуд, бироқ тадқиқотлар ва ишланмаларнинг натижавийлигини ошириш масаласи жуда кўндаланг бўлиб турибди.

Ишлаб чиқариш соҳасида тадбиркорлик муҳитининг инновацияларга бўлган таъсирчанлик даражаси паст бўлиб қолмоқда.

Ҳам билимларга асосланган ишлаб чиқариш фаолияти, ҳам билимларни ишлаб чиқарувчи соҳа учун малакали кадрларни тайёрлаш мақсадида давлатнинг илмий-тадқиқот соҳаси ва таълим соҳаси ўртасида ўзаро ҳамкорлик қилиш тизими яхши йўлга қўйилмаган.

Республикада тадбиркорлик соҳаси томонидан ИТТКИ натижаларига талабнинг камлиги, бу фан ва таълим билан реал ишлаб чиқариш соҳасидаги ўзаро алоқалар тизимининг ривожланмаганлигини билдиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли фармони. Халқ сўзи, 2017 йил 20 январ.
2. Ғозибеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш муаммолари. –Т.: 2002 и.ф.д. дисс. 24 б.
3. Додиев Ф.Ў. Тижорат банкларининг инвестиция фаолиятини ривожлантириш йўллари. Банклар ва молия бозорлари. 2015, 3. – 24 б.
4. Андрианов А.Ю., Валдейцев С.В., Воробьев П.В. (2008) Инвестиции: учеб./-2-е изд., перераб. и доп. –М.: Изд-во Проспект, с.58

БЮДЖЕТ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИЛҒОР ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИНИ ҚЎЛЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Қутбиддинов Камолиддин Мухиддин ўғли
Ўзбекистон Республикаси
Банк-молия академияси тингловчиси:
kamoldin.q.@gmail.com

Аннотация: Мақолада бюджет тизимини такомиллаштиришда илғор хорижий давлатлар тажрибасини қўллаш йўлларини такомиллаштириш истиқболларининг ўзига хос назарий жиҳатлари маълумотлар асосида баён қилинган. Бундан ташқари, бюджет ижроси бўйича олимларнинг қарашлари ҳамда бюджет даромадлари ва харажатлари ижросининг ғазначилик орқали амалга оширилишининг ижобий томонлари назарий жиҳатдан келтирилган.

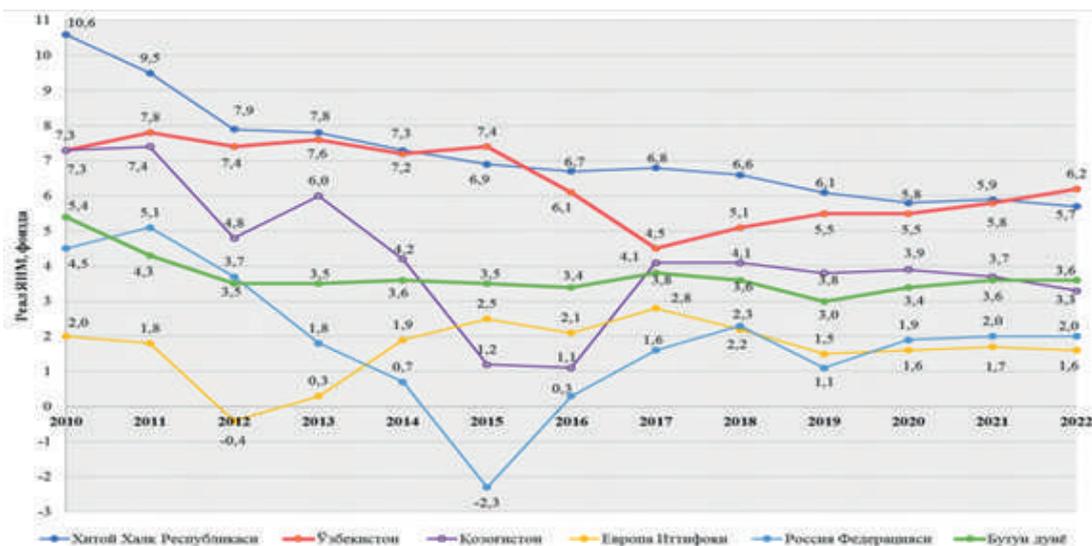
Таянч иборалар: ғазначилик, давлат бюджетининг ғазна ижроси, бюджет даромадлари, бюджет харажатлари, бюджет ижроси, ахборот тизими, бюджет тақчиллиги, ғазначилик органлари.

Кириш

Ҳозирги кунда мамлакатимизни ижтимоийиқтисодий ривожлантиришнинг муҳим ва долзарб жиҳатларидан бири бу иқтисодиётда кенг қамровли олиб борилаётган тизимли ислохотлар ҳисобланади. Миллий иқтисодиётни ислох қилиш жараёнида бу ислохотларнинг давлатнинг иқтисодий сиёсатига таъсири нафақат иқтисодий сиёсатни янада эркинлаштириш, балки молия тизимини тубдан ўзгартириш учун глобаллашув ёки дунёда кечаётган сурункали молиявий-иқтисодий инқирозлар оқибатларини ҳисобга олишдан ҳам иборатдир.

Бу эса мамлакат тараққиётининг бугунги босқичида иқтисодиётни модернизация қилиш ва ижтимоийиқтисодий ривожлантиришда амалга оширилаётган ислохотлар янада чуқурлашаётган ҳозирги даврда, давлат молиясини бошқаришда чуқур ўзгаришларга эришишнинг бугунги асосий талабларини кўяди. Жамият аъзоларининг ижтимоий эҳтиёжларини маблағ билан таъминлаш учун мустаҳкам моддий асосни яратиш зарур, лекин Давлат бюджети даромадларисиз бунга эришиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам Давлат бюджетининг даромадлари (давлат солиқлари ва бошқа носолиқ тушумлар) тушумининг барқарорлиги мамлакат иқтисодиёти ва унинг ижтимоий соҳаси ҳолатини тавсифлайдиган энг муҳим кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Бундан ташқари, Давлат бюджетида тўпланаётган маблағлар давлат ҳокимияти ва маҳаллий ўзўзини бошқариш органлари фаолиятининг тегишли функция ва вазифаларининг бажарилишини таъминлайди.

Мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг 2020-2022 йиллар учун асосий йўналишлари Жаҳон иқтисодиёти ривожланиши прогнози ва тенденциялари Халқаро валюта жамғармасининг (ХВЖ) октябрь ойидаги сўнги маълумотларига кўра, глобал иқтисодий ўсиш суръатлари секинлашуви давом этмоқда. 2019 йилда жаҳон иқтисодиётининг ўсиши барқарор равишда 3,0 фоизни ва 2020 йилда 3,4 фоизни ташкил этиши прогноз қилинмоқда. 2020 йилда Ўзбекистоннинг асосий савдо ҳамкорлари ялпи ички маҳсулот ҳажмининг ўсиши Россияда – 1,9 фоиз, Қозоғистонда – 3,9 фоиз, Хитойда – 5,8 фоиз ва Европа Иттифоқида – 1,6 фоизни ташкил этиши кутилмоқда.

Жаҳон иқтисодий ва Ўзбекистон Республикасининг асосий савдо ҳамкорлари ЯИМ ҳажмининг ўсиши (фоизда)

2017-2021 йиллар учун қабул қилинган Ҳаракатлар стратегиясидан, шу билан бирга амалга оширилаётган давлат дастурлари ва қабул қилинган ҳукумат қарорларидан келиб чиққан ҳолда 2020-2022 йилларда куйидагилар иқтисодий сиёсатнинг устувор вазифалари бўлиб қолади: а) макроиқтисодий барқарорлик ва барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш; б) халқ истеъмоли товарларини ишлаб чиқаришни кўпайтириш, кредит сиёсатини қайта кўриб чиқиш, бюджет интизомини кучайтириш бўйича комплекс чоралар кўриш орқали инфляция даражасини босқичма-босқич камайтириш; в) реал сектор тармоқларининг жадал ўсишини, янги иш ўринлари яратилишини, аҳоли бандлиги ва даромадларининг ўсишини таъминлайдиган қулай бизнес муҳитини яратиш; г) мамлакат экспорт ҳажмларини оширишга қаратилган кескин чораларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш; д) инвестиция муҳитини янада яхшилаш, мамлакат иқтисодий тармоқлари ва ҳудудларига хорижий, энг аввало, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни фаол жалб қилиш; е) давлат мулкни хусусийлаштиришни жадаллаштириш ва унинг тартиб таомилларини соддалаштириш; ж) аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламини ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича фаол сиёсат олиб бориш. Устувор вазифаларни амалга оширишни ҳисобга олган ҳолда, 2020 йилда ЯИМ ўсиш суръатини 5,5 фоизга етказиш ва унинг ижобий динамикасини 10 кейинги йилларда ҳам сақлаб қолиш прогноз қилинмоқда (2021 йилда 5,8 фоиз, 2022 йилда 6,2 фоиз). 2020 йилда ЯИМ ўсишининг асосий омиллари бўлиб куйидагилар ҳисобланади: саноат ишлаб чиқариш ҳажмини – 6,5 фоизга, қурилишни – 9,3 фоизга, қишлоқ хўжалигини – 4,0 фоизга, хизматларни – 5,7 фоизга ошириш; чакана товар айланмасини – 5,6 фоизга, асосий капиталга қилинган инвестицияларни – 10,0 фоизга, товарлар ва хизматлар экспортини – 8,0 фоиз ва импортини – 8,0 фоизга ўсиши. 2020 йилда инфляция даражаси 12,5-13,0 фоизгача пасайтириш мўлжалланмоқда. 2022 йилгача босқичма-босқич инфляция даражасини битта рақамли даражагача пасайтириш кўзда тутилмоқда. Бу, ўз навбатида, монетар ва фискал сиёсатни қатъийлаштиришни тақозо этади. Хусусан, фоиз ставкаларини либераллаштириш, кредитлар ҳажмини талабдан келиб чиққан ҳолда кескин ўсишининг олдини олиш, умумий фискал тақчиллигини 2022 йилга келиб ялпи ички маҳсулотга нисбатан 1,5 фоизгача пасайтириш лозим бўлади.

Хулоса.

Юқорида келтирилган элементлардан кўришиб турибдики, бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини таъминлаш ва унинг мавжуд ҳажмидан ортиқ харажатларни амалга оширмаликни назарда тутати. Бу эса, асосий урғу харажатларни режалаштиришда бюджет ташкилотининг фаолият натижаларига эмас, балки харажатлар моддаси бўйича мақсадли фойдаланишга берилаётганлигини ифода этади. Хулоса қилиб айтганда, сметали молиялаштириш фаолият натижаларига эмас, маблағлар сарф этилишига эътиборни қаратиши маълум бўлмоқда. Демак, сметали молиялаштириш сифат кўрсаткичларидан кўра, миқдор кўрсаткичларини кўпроқ ақс эттирар экан.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони.
2. Гусев С.И. Развитие федерального казначейства в системе управления государственными финансами. Автореферат дисс. на соискание ученой степени доктора экономических наук.
3. Акперов И.Г., Коноплева И.А., Головач И.А. и др. Казначейская система исполнения бюджета в Российской Федерации. / Учеб. пособие. – М.: «Финансы и статистика», 2002. –С. 196.
4. Бюджетнома 2020.

БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА СМЕТА ТУЗИШ ВА ТАСДИҚЛАШ ТАРТИБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Рўзиев Ойбек Бахромович

Ўзбекистон Республикаси

Банк-молия академияси тингловчиси:

r.oybek.b@gmail.com

Аннотация: Мақолада бюджет ташкилотларида смета тузиш ва тасдиқлаш тартибини такомиллаштириш истикболларининг ўзига хос назарий жиҳатлари маълумотлар асосида баён қилинган. Бундан ташқари, бюджет ижроси бўйича олимларнинг қарашлари ҳамда бюджет даромадлари ва харажатлари ижросининг ғазначилик орқали амалга оширилишининг ижобий томонлари назарий жиҳатдан келтирилган.

Таянч иборалар: ғазначилик, давлат бюджетининг ғазна ижроси, бюджет даромадлари, бюджет харажатлари, бюджет ижроси, ахборот тизими, бюджет тақчиллиги, ғазначилик органлари.

Кириш

Харажатлар сметасини тузиш, тасдиқлаш, рўйхатга олиш, ижро этиш, молия йили давомида ўзгартиришлар киритиш бўйича ишларни ташкил этиш Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикаси вазирликлари, идоралари, тегишли хокимиятларнинг бошқарма ва бўлимлари томонидан амалга оширилади. Улар ўзларига бўйсунувчи ташкилотларга тегишли халқ депутатлари Кенгаши сессиясининг бюджетни тузиш тартиби ва муддати тўғрисидаги қароридан ва молия органининг ушбу масала бўйича кўрсатмаларидан келиб чиқиб, келгуси йил учун сметаларни тузиш тартиби ва муддатлари тўғрисида кўрсатмалар берадилар.

Бюджет ташкилотларида харажатлар сметасини тузиш. Молия органлари томонидан белгиланган бюджет параметрлари ҳамда тегишли кўрсатмаси асосида бюджет ташкилотлари бош ҳисобчиси ёки иқтисодчиси томонидан харажатлар сметаси тузилади.

Харажатларни ҳисоблаб чиқишда қуйидагиларга амал қилиш керак:

- Амалдаги ҳукумат қарорлари, фармойишлари ва меъёрий ҳужжатлари;
- бюджет ташкилотларининг белгиланган тартибда тасдиқланган харажатлар меъёрларига;
- товар ва хизматларни давлат томонидан тартибга солинадиган баҳолари ва тарифларига.

Масалан: харажатлар сметасига иш ҳақи учун маблағлар қонунчилик билан белгиланган маошлари ва иш ҳақи ставкалари ва уларга қўшимча тўловлардан, амалдаги намунавий штатлар ва меъёрларга риоя қилишдан келиб чиқиб киритилади. Ишбай усул билан бажариладиган ишлар учун иш ҳақи харажатлар сметасига бюджет йилига харажатлар сметасида кўзда тутилган иш хажмларидан келиб чиқиб киритилади; Бунда бюджетдан маблағ олувчиларнинг ташкилий функциясига қараб амалдаги иш ҳақи ставкалари ва қонунчиликда белгиланган қўшимча тўловлар тарификациялар асосида иш ҳақлари тўланиши лозим.

Меҳнатга ҳақ тўлаш жамғармасидан ягона ижтимоий тўловни тўлаш харажатлари харажатлар сметасига Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорларига мувофиқ белгиланган ставкаларда, қонунчиликка мувофиқ ягона ижтимоий тўлов тўланадиган барча тўлов суммаларидан келиб чиққан ҳолда киритилади; коммунал хизматлар учун харажатлар лимитлар доирасида коммунал хизматлар учун баҳо ва тарифларни ҳисобга олган ҳолда ҳисобланади; даволаш, болалар ва бошқа ижтимоий соҳа муассасаларида овқатланишга кетадиган харажатлар ташкилотларнинг ҳар бир тури учун тасдиқланган овқатланиш кунининг ўртача йиллик сонидан ва натурал меъёрларидан келиб чиқиб ҳисобланади;

Юқорида кўрсатилган харажатлар, шунингдек Давлат бюджети харажатларининг иқтисодий таснифи бўйича бошқа харажатларни аниқлашда бошқа кўрсаткичлар ва услублар қўлланиши мумкин, уларнинг асосланганлиги харажатлар сметасини рўйхатдан ўтказувчи тегишли молия органлари томонидан текширилади. Тегишли молия органлари харажатлар сметасини чуқурроқ ўрганиш мақсадида ташкилотларнинг харажатлар сметасини тузиш ва ижро этишнинг исталган босқичида уларнинг қўшимча ҳисоб-китобларини талаб қилишга ҳақлидирлар.

Бюджет ташкилотларида харажатлар сметасини қўриб чиқиш ва тасдиқлаш.

Бюджет ташкилотларида харажатлар сметаси тузилгандан сўнг мазкур ташкилот раҳбари ёки раҳбар ўринбосари томонидан смета харажатларининг тузилиши қўриб чиқилади ва улар томонидан тасдиқланади. Харажатлар сметасини қўриб чиқиш ва тасдиқлаш

Ўзбекистон Республикаси Президентининг, Қорақалпоғистон Республикаси Жўкори Кенгесининг ёки тегишли вилоятлар, шаҳарлар, туманлар Халқ депутатлари кенгашлари сессияларининг бюджет ҳақидаги қарори қабул қилинган кундан бошлаб икки ҳафта муддат ичида (агар бошқа муддат белгиланмаган бўлса) расмийлаштирилади. Смета харажатларининг кўриб чиқиш ва тасдиқлаш жараёнида қуйидагиларга эътибор бериш зарур. Жумладан: Смета харажатларининг белгиланган бланкаларда тўғри тузилганлигини; харажатларни белгиланган параметрлар доирасида ҳамда чораклар ва ойлар кесимида тўғри тақсимланганлигини. иқтисод қилиш тартибига амал қилган ҳолда харажатлар сметаларида талаб этилмайдиган тадбирлар учун маблағлар ажратишга йўл қўймаслигини; ҳисоб-китоблар ва асослангиришлар билан тасдиқланмаган суммаларни харажатлар сметаларида қабул қилишга йўл қўймаслигини эътиборга олиш зарур.

Бюджет ташкилотлари харажатлар сметасини рўйхатдан ўтказиш. Ташкилотларнинг харажатлар сметалари, шунингдек марказлашган харажатлар сметалари тасдиқлангандан сўнг чораклар (ойлар) кесимидаги харажатларни йиллик умумлашмаси бюджет таснифининг бўлимлари, кичик бўлимлари, боблари ва иқтисодий таснифи бўйича чоракларга (ойларга) бўлинган ҳолда тегишли молия органига рўйхатдан ўтказиш учун тақдим этилади. Шу билан бир вақтда сетлар, контингентлар ва штатлар бўйича умумлаштирилган кўрсаткичлар тақдим этилади. Ташкилотларнинг тасдиқланган сметасини рўйхатдан ўтказиш тегишли бюджет параметрлари тасдиқланган пайтдан бошлаб қирк кундан кечиктирмай (аммо, молия йилининг 10 февралидан кечикмаган ҳолда) тегишли молия органлари томонидан амалга оширилади. Молия органлари томонидан тегишли тартибда тасдиқланган харажатлар сметаларини тасдиқланган бюджетга, шунингдек бюджетни тузиш бўйича қонунчиликка мувофиқ тузилганлигини текшириб кўрадилар. Харажатлар сметаси ушбу харажатлар сметасида тасдиқланган барча гуруҳлар бўйича харажатларни харажатлар ёйилмасига ва уларнинг ҳисоб-китобларига тўлиқ мос келишини текширган ҳолда рўйхатдан ўтказиш учун қабул қилинади.

Хулоса қилиб таъкидлаш ўринлики, Давлат бюджети параметрлари қабул қилингандан сўнг ҳудудий молия органлари томонидан тегишли бюджет параметрлари бюджет ташкилотларига харажатлар сметасини тузиш учун етказилади. Бюджет ташкилотлари харажатлар сметасини ўз эҳтиёжларидан келиб чиқиб, келгуси молия йили учун талаб этиладиган харажатларни аниқ ҳисоблаган ҳолда тузади, кўриб чиқади, тасдиқлайди ҳамда молия органига рўйхатдан ўтказиш учун тақдим этади. Тегишли молия органлари харажатлар сметасини амалдаги қонунчиликларига мувофиқ, параметрлар доирасида аниқ ҳисоб-китоблар асосида тўғри тузилганлигини текшириб, эътирозлар бўлмаган тақдирда рўйхатдан ўтказадилар. Сметаларни тузиш, тасдиқлаш, рўйхатдан ўтказиш, ижро этиш ва уларга молия йили давомида ўзгартиришлар киритиш жараёнида учрайдиган энг муҳим муаммолардан бири бу бюджет ташкилотларида ҳисобчиларнинг қўнимсизлиги ва бу ҳол қатор қийинчиликлар келтиришини кўрсатиш мумкин. Бюджет ташкилотлари ҳисобчиларини қўнимсизлигини камайтириш мақсадида уларни моддий рағбатлантириш ҳамда масъулиятини ошириш ва шу билан бир қаторда уларни билим қўникмаларини ошириб бориш зарур деб ҳисоблаймиз. Харажатлар сметасига коммунал хизмати харажатлари жумладан иссиқлик энергияси ва иссиқ сув харажатларини ажратишда ҳақиқий харажатлари ҳавонинг ҳароратига боғлиқлиги сабабли келгуси йилда кутилаётган харажатларни прогноз қилишда қийинчиликларни туғдирмоқда. Бу соҳада ҳам маълум эгилувчанликни киритишни ўринли деб биламиз. Яъни ҳавонинг пастбаланд келишини инобатга олган ҳолда маблағларни маълум меъёрда ажратишни камайтириш ва ёки аксинча кўпайтириб бериш маҳаллий бюджетларнинг ижро самарадорлигини оширилишида маълум резервларга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харажатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони.
2. Гусев С.И. Развитие федерального казначейства в системе управления государственными финансами. Автореферат дисс. на соискание ученой степени доктора экономических наук.
3. Акперов И.Г., Коноплева И.А., Головач И.А. и др. Казначейская система исполнения бюджета в Российской Федерации. / Учеб. пособие. – М.: «Финансы и статистика», 2002. –С. 196.
4. Бюджетнома 2020.

ЎЗБЕКИСТОНДА ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ АСОСИДА КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ

Султанова Халида Турсунмуратовна

Тошкент тиббиет академияси

Ижтимоий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси

kholida.sultanova.55@mail.ru

Икхтисамова Асал Илдар қизи

Тошкент тиббиет академияси Даволаш факультети талабалари

Asalina.2001a@gmail.com

Анваров Исмоил кескин ўғли

ismoiljonanvarov167@gmail.com

Аннотация. Ушбу тезисда Ўзбекистонда камбағалликни қисқартириш мақсадида тадбиркорликни ривожлантиришнинг чора-тадбирлари ва тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватланиш йўналишлари ўрганилган. Олиб борилган ўрганишлар натижасида илмий-амалий таклифлар келтирилган.

Калит сўзлар: тадбиркорлик, субсидия, имтиёзли кредит, оилавий тадбиркорлик, Глобал очлик индекси.

Кириш

Глобал очлик индекси 132 мамлакат ўртасида олиб бориладиган, мамлакатда тўйиб овқатланмайдиганларни 5 босқичли шкала асосида баҳолайдиган халқаро индекслардан бири ҳисобланади.

2020 йил маълумотларига кўра Ўзбекистон ушбу индексда 30-ўринда, Марказий Осиё мамлакатлари орасида 2-ўринни эгаллаган.

Global Hunger Index бўйича мамлакатлар рейтинги куйидаги баҳолаш мезони асосида баҳоланади:

Очлик даражаси паст мамлакатлар (GHI<9.9);

Ўртача очлик даражаси бўлган мамлакатлар (GHI = 10.0-19.9);

Очлик жиддий ташвишга соладиган мамлакатлар (GHI = 20.0-34.9);

Очлик хавfli бўлган мамлакатлар (GHI = 35.0-49.9);

Очлик жиддий ташвиш уйғотадиган мамлакатлар (GHI>50.0) [1].

Марказий Осиё мамлакатлари орасида тўрт мамлакатнинг: Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Туркменистоннинг очлик индекси кўрсаткичлари ушбу рейтингда эълон қилинади. 2000 йил маълумотларига кўра Ўзбекистон Очлик жиддий ташвишга соладиган мамлакатлар қаторига кирган бўлса, 2020 йилга келиб очлик даражаси паст мамлакатлар қаторидан жой олди. 6,7 кўрсаткич билан Марказий Осиё мамлакатлари орасида Қозоғистондан кейин 2-ўринни эгаллади.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Озиқ-овқат ва кишлоқ хўжалиги ташкилоти (ФАО) томонидан ўтказилган янги ҳисоб-китобларга кўра, Ўзбекистондаги тўйиб овқатланмаганлар улуши 2,6% ни ташкил этади (тахминан 800 минг киши) [2].

Дастлабки ҳисоб-китобларга кўра, Ўзбекистон Аҳолисининг 12-15 фоиз ёки 4-5 миллиони камбағал. Бу уларнинг бир кунлик даромади 10-13 минг сўмдан ошмайди [3].

Ижтимоий ҳимояга муҳтож ва кам таъминланган оилаларни қўллаб-қувватлаш, аҳолини тадбиркорликка кенг жалб қилиш борасидаги ишларни самарали амалга ошириш мақсадида Президентнинг 2020 йил 18 февралдаги фармони ҳамда қарорига мувофиқ, Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги ташкил этилди.

Аmmo ушбу йўналишда давлат ва ҳукумат томонидан олиб борилаётган чора-тадбирларнинг ўзи етарли эмас. Мамлакатда камбағалликни қисқартириш мақсадида кенг кўламли иқтисодий, ижтимоий ва ташкилий чора-тадбирларни амалга ошириш зарур.

Асосий қисм

Мамлакатда тадбиркорликни ривожлантириш орқали аҳоли фаровонлигини ошириш ва камбағалликни қисқартириш мақсадида куйидагилар амалга оширилди:

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳузуридаги Тадбиркорликни ривожлантириш агентлиги ходимларига вазирлик марказий

аппарати ходимлари учун белгиланган меҳнатга ҳақ тўлаш, моддий рағбатлантириш, тиббий хизмат, транспорт таъминоти ва ижтимоий ҳимоя шартлари татбиқ этилади, шунингдек, уларга кўп йиллик хизматлари учун устама тўловлари давлат бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширила бошлади;

камбағал, ишсиз фуқароларни касб-ҳунарга ва тадбиркорликка ўқитишни маҳалла, туман (шаҳар) ва ҳудуд марказлари даражасида «маҳаллада касб-ҳунарга ўқитиш масканлари — туман касб-ҳунарга ўқитиш марказлари — ҳудуд «Ишга марҳамат» мономарказлари» механизми асосида амалга ошириладиган бўлди [4];

“Ҳар бир оила – тадбиркор”, “Ёшлар – келажагимиз”, “Обод қишлоқ”, “Обод маҳалла”, томорқани ривожлантириш каби дастурлар қабул қилинди.

Амалга оширилган кенг қўламли ислохотлар натижасида пандемия шароити бўлишига қарамадан тадбиркорликнинг бандликдаги улушини 2020 йилда 73,8 га етказишга эришилди. Ушбу соҳада меҳнат қилувчилар 9938,2 минг кишини ташкил этди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 майдаги ПҚ-4716-сон Қарорига мувофиқ, 2020 йил 20 майдан бошлаб Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармаси маблағлари ҳисобидан қонунда белгиланган йўналишлар учун субсидиялар ажратилиши белгиланганди.

Энг катта миқдордаги субсидиялар, яъни базавий ҳисоблаш миқдорининг 30 бараваригача, енгил конструкцияли иссиқхоналар ўрнатишни режалаштирган тадбиркорларга ажратилиши назарда тутилган. Ушбу субсидиялар Аҳоли бандлигига кўмаклашиш маркази, етказиб берувчи ташкилотлар ва томорқа ер эгалари ўртасида тузилган уч томонлама шартномалар асосида амалга оширилади.

Шунга қарамай, енгил конструкцияли иссиқхоналар ўрнатиш, суғориш воситаларини харид қилиш учун, уруғликлар ва кўчатлар сотиб олиш учун субсидиялар ажратиш юзасидан 113 та шартномалар асосида тадбиркорларга тегишли 409,0 млн сўм пул маблағлари тўлаб берилмаган.

Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш дастурлари доирасидаги лойиҳаларни молиялаштириш учун 2020 йил 15 июнь ҳолатига кўра, деярли 2,4 трлн. сўм миқдорида ресурс маблағлари шакллантирилди. Инқирозга қарши чора-тадбирлар доирасида оилавий тадбиркорликни ривожлантириш дастурлари асосида ажратилган кредитларнинг 1,1 трлн. сўмлик тўловлари муддати узайтирилди.

Ушбу молиявий ресурслар ҳисобидан 2020 йилнинг ўтган даври мобайнида 51 200 та лойиҳага жами 1,7 трлн. сўм, жумладан, “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастури доирасида 40 500 та лойиҳага 1,2 трлн. сўм миқдорида имтиёзли кредит маблағлари ажратилди [5].

Шуни таъкидлаш лозимки, мамлакатда камбағалликни қисқартириш мақсадида тадбиркорликни ривожлантиришнинг давлат томонидан олиб борилаётган ислохотларининг ўзи етарли эмас. Аҳолининг ўзи ҳам бу борада ҳаракат қилиши ва яшаш даражасини ошириб бориши зарур.

Хулоса

Ўзбекистонда тадбиркорликни ривожлантириш асосида камбағалликни қисқартириш мақсадида қуйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- Ёшлар ўртасида тадбиркорликни кенг тарғиб қилиш. Бунинг учун боғча, мактаб ва олий таълим даражасида тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш. Бунинг учун тадбиркорлик асослари бўйича ўқув курслари ва бизнес-режа бўйича мастер-класс ҳамда тренинглари ташкил этиш;

- Давлатнинг тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш сиёсати тўғрисида ТВ ва радио орқали маълумот бериб бориш, тадбиркорларнинг молиявий саводхонлигини ошириш. Жумладан, кредит олиш, ундан тўғри фойдаланиш, давлат субсидиялари ва уларнинг қўлланилиш йўналишлари бўйича тушунчалар бериб бориш;

- Аҳоли орасида камбағалликни қисқартириш ва яшаш даражасини ошириш мақсадида давлат томонидан субсидия ва имтиёзли кредит бериш эмас, балки кичик саноат зоналарини ривожлантириш, тадбиркорлик нисбатан кам ривожланган ҳудудларда тадбиркорлик зоналарини ташкил этиш, агрокластерлар фаолият олиб бораётган ҳудудларда йирик тадбиркорлик субъектларига кичик ва ўрта тадбиркорлик субъектларини кластер тамойили асосида бириктиришни ташкил этиш ҳам мақсадга мувофиқ. Бундай усул бюджет маблағларидан унумли ва тежамли фойдаланиб, давлатнинг иқтисодиётга аралашувини камайтирган ҳолда

камбағалликни қисқартириш имконини беради.

Ўзбекистон Республикаси Президенти таъкидлаганидек, камбағалликни камайтириш ойлик ёки нафақа миқдорини кўпайтириш, ёппасига кредит бериш, дегани эмас. Бунинг учун, энг аввало, аҳолини касбга ўқитиш, молиявий саводхонлигини ошириш, одамларда тadbirkorlik ҳиссини уйғотиш, инфратузилмани яхшилаш, фарзандларини ўқитиш, сифатли даволаниш, манзилли нафақа тўлаш тизимини жорий қилиш керак [6].

Фойдаланилган адабиётлар

1. https://ru.other.wiki/wiki/Global_Hunger_Index
2. <https://uzreport.news/society/fao-v-uzbekistane-800-tis-nedoedayushih>
3. <https://uza.uz/uz/posts/tadbirkorlikni-rivozhlantirish-va-kasbga-tayyerlash-orali-k-27-02-2020>
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳамда унинг тизим ташкилотлари фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” ги Қарори. ПҚ-4653-сон 26.03.2020. <https://lex.uz/docs/4776766>
5. https://cbu.uz/uz/press_center/news/352258/
6. <https://xs.uz/uzkr/post/tadbirkorlikni-rivozhlantirish-va-kasbga-tajyorlash-orqali-kambagallikni-kamaytirish-choralari-belgilandi>

КОРПОРАТИВ КОРХОНАЛАР ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА УЗОҚ МУДДАТЛИ АКТИВЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Турдиматова Лобархон

Ўзбекистон Республикаси

Банк-молия академияси тингловчиси:

turdimatova.lobar.@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада корпоратив бошқарувни такомиллаштириш ҳамда корпоратив корхоналар фаолияти самарадорлигини оширишда узоқ муддатли активлардан фойдаланиш нуқтаи назаридан уни баҳолаш усуллари таҳлил қилиш масаласига бағишланган.

Калит сўзлар: акционерлик жамияти, корпоратив бошқарув, самарадорлик, синергия, методология.

Кириш

Бугунги кунда мамлакатимизда олиб борилаётган жадал ислохотлар негизда иқтисодийнинг барча тармоқларини модернизациялаш, техниктехнологик янгилаш ва рақобатчиликка асосланган бизнес муҳитини яратиш, шу жумладан давлат тассаруфидан чиқарилган ва хусусийлаштирилган корхоналар негизда ташкил этилаётган хўжалик субъектлари, шунингдек, Давлат улушига эга бўлган акциядорлик жамиятлари фаолиятини бошқариш самарадорлигини янада оширишнинг аҳамияти ортиб бормоқда. Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларни янада чуқурлаштириш борасида «... нафақат иқтисодийнинг тармоқларини, балки, энг аввало, ҳудудларни комплекс ривожлантириш ва мамлакатимиз барча фуқароларининг ҳаётий манфаатларини таъминлашга ва уларнинг даромадларини кўпайтиришга доир истикболдаги муҳим вазифалар туриши керак». Бу ҳолат, акциядорлик жамиятларини ривожлантириш стратегияси ва самарали бошқариш борасида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017-2021 йилларга Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг ҳаракатлар стратегияси муҳимдир. Ҳаракатлар стратегиясининг “Иқтисодийни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари”да акциядорлик жамиятлари фаолиятини ривожлантириш ва самарали бошқаришни ташкил қилиш жараёнларига “корпоратив бошқарувнинг замонавий стандартлар принциплари ва усулларни жорий этиш, корхоналарни стратегик бошқаришда акциядорларнинг ролини кучайтириш” муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Бугунги кунга қадар Ўзбекистонда корпоратив бошқарув стандартларини жорий қилиш ва унинг самарадорлигини оширишга барча корхоналарда ҳам етарлича эътибор қаратилаётгани йўқ. Бу ҳолатнинг сабаби, қуйидагилардан иборат: – корхоналар корпоратив бошқарув стандартларини жорий қилиш заруратидан хабардор эмас; – акциядорлик қонунчилиги соҳасидаги норматив-ҳуқуқий база мукамал эмас; – корпоратив бошқарув самарадорлигини баҳолаш мезонларини қўллаш қийин. Бундан ташқари, корпоратив бошқарув самарадорлигини баҳолашнинг илмий асосланган аппарати йўқ эканлиги корпоратив стандартларга риоя қилиш заруратини тушунишни қийинлаштиради.

Бошқарув мезонларидан фойдаланган ҳолда корпоратив бошқарув самарадорлигини баҳолаш усуллари асосан турли рейтинглар билан ифодаланади. «РИД–Эксперт РА» корпоратив бошқарув рейтинги мулкдорлар манфаатларига риоя қилинишини: компаниянинг корпоратив бошқарув соҳасидаги Россия қонунчилиги талабларига жавоб бериши, корпоратив бошқарув Кодекси тавсияларига риоя қилиниши, компания акциядорларининг ҳуқуқлари бузилиши рисклари мавжудлиги ва ҳ.к.ни баҳолайди. Ушбу усулнинг камчилиги шундаки, у компаниянинг даромад келтириш қобилятини ҳисобга олмайди. Асосий эътибор мулкдорлар манфаатларига ҳуқуқий риоя қилишга қаратилади.

Корпоратив бошқарув самарадорлигини баҳолашнинг ушбу усуллари мулкдорларнинг манфаатларини дифференциация қилишга имкон бермайди ва таҳлил қилинаётган корхона фаолиятини баҳолашнинг иқтисодий механизмларини аниқлаштирмайди.

Иқтисодий мезонлардан фойдаланган ҳолда корпоратив бошқарув самарадорлигини баҳолаш усуллари:

- корхонанинг берилган вақт оралиғида банкротга учраш эҳтимолини башорат қилишнинг статистик асосланган моделлари;

- корхоналарни рейтинглашнинг ранг услубиятлари;
- корхоналарни рангга ажратишнинг тармоқ усуллари;
- кредитлаш мақсадида корхона рейтингини аниқлаш услубияти.

Бу усулларнинг камчилиги шундаки, улар иқтисодий фойдани баҳолашга асосланади. Улар мулкдорларнинг корхона ишидан манфаатдорлигини, мисол учун, корхона фаолияти устидан назорат ўрнатиш манфаати, бошқарув қарорларига таъсир этиш имконияти ва ҳ.к.ни ҳисобга олмайди. Шунингдек, замонавий амалиётда корхонада корпоратив бошқарув самарадорлигини баҳолашнинг корхонанинг бозор қиймати ва молиявий ҳолатини таҳлил қилиш асосида бошқарув самарадорлигини баҳолаш натижаларини олишга асосланган турли миқдорий усуллари ҳам қўлланади.

Корхонани бошқариш самарадорлигини баҳолашнинг миқдорий усуллари

Корхонада корпоратив бошқарув самарадорлигини баҳолашнинг иккинчи услубияти унинг бозор қийматини таҳлил қилишга асосланади. Даромадни капиталлаштириш усули корхонанинг жорий даромадларини капиталлаштириш коэффициентиға бўлиш йўли билан аниқлашга асосланади. Асосий камчилик – бу усулни қўллаш учун зарурий ва мажбурий шарт компания келажакда келтирадиган даромадлар жорий даромадлар билан бир хил даражада қолишини тахмин қилиш ҳисобланади. Акцияларнинг курс қийматини баҳолаш усули ҳозирги ва олдинги даврлардаги акциялар курс қийматини таққослашдан иборат. Бу ерда асосий камчилик – бошланғич маълумотлар йўқлиги ҳисобланади, чунки биржаларда тор доирадаги маҳаллий компанияларнинг акциялари котировка қилинади.

Хулоса ва таклифлар

1) «Корпоратив бошқарув» тушунчаси, унинг фаолиятининг замонавий иқтисодиётидаги ижтимоий аҳамиятини инобатга олган ҳолда аниқлаштирилган. Тадқиқотда таъкидланганидек, ҳозирги кунда «корпоратив бошқарув» тушунчасининг аниқ ва тўлиқ таърифи йўқ. Турли хил ёндашувларнинг борлиги, корпоратив бошқарувнинг ноаниқ талқин қилинишига ва тадқиқотчилар ва амалиётчиларни биров чалкаштириб юборилишига, ҳамда кенг тарқалиш йўлида баҳс - мулоҳазалар юзага келишига сабаб бўлмоқда;

2) Ўзбекистон иқтисодиётидаги акциядорлик жамиятлар фаолиятининг таҳлилидан сўнг, қуйидаги хулосага келинди. 1990 йиллардан бошлаб давлат иштирокидаги корхоналар (айниқса акцияларнинг асосий улуши давлатга тегишли бўлган корхоналар) иқтисодий фаолиятини такомиллаштириш мақсадида давлатнинг акционерлик жамиятдаги улуши кескин камайиши юз берди;

3) Хусусийлаштириш натижасида Ўзбекистонда йирик интеграциялашган корпоратив тузилмалар ташкил этилишини бошлади, шу жумладан миллий холдинг компаниялар шаклида ҳам. Давлат улуши иштирокидаги холдинг туридаги корпорациялар асосан табиий монополиялар категориясига мансуб, ёки давлат назоратини йўқотиш кўзда тутилмаган соҳаларда ташкил этилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикасининг Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимга бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сон фармонининг 1-илоvasи «2017-2021 йилларда Ўзбекистон “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 5
3. Гулямов С.С. Задачи совершенствования системы корпоративного управления в Узбекистане. // Корпоративное управление в Узбекистане. Материалы научно-практической конференции. Т.: 2004. с.143-145;

IQTISODIY BILIM ASOSLARI FANINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.

Idrisov Javhar Tojiyevich

Buxoro viloyati G'ijduvon tumani
23-umumiy o'rta ta'lim maktabining
iqtisodiy bilim asoslari fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada maktab o'quvchilari uchun yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish haqida fikrlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: yangi pedagogic texnologiyalar, an'anaviy ta'lim, zamonaviy ta'lim

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng Respublika ta'lim sohasida yangidan-yangi islohotlar olib borilmoqda. Umumiy o'rta ta'lim o'quv fanlari dasturlari, o'quv adabiyotlari butunlay yangidan qayta qarab chiqildi va katta o'zgartirishlar kiritildi. Jumladan, iqtisodiyotni o'qitish uslubida ham qator tajribalar to'plandi. Biroq bu sohada hali hal qilinishi kerak bo'lgan muammolarimiz ham yo'q emas.

Bugungi kun iqtisodiyot fani o'qituvchisi oldida turgan dolzarb muammolardan biri ta'limning zamonaviy texnologiyalarini loyihalash va uni o'qitish amaliyotida qo'llashdir. Iqtisodiyot o'qituvchisi o'quvchilarga iqtisodiyot fanidan zaruriy bilimlarni beribgina qolmay, ularda fanga nisbatan qiziqish uyg'ota olishlari kerakki, natijada bu sohada yaxshi mutaxassis, yetuk kadrlar yetishib chiqishiga erishilsin.

O'qituvchi o'tgan har bir dars boshqa darsdan farq qilishi, bugungi o'tiladigan dars kechagisiga nisbatan mukammal bo'lishi kerak.

Darsni yangi pedagogic texnologiyalar:

- ___ axborot vositalaridan foydalanib;
- ___ ko'rgazmali qurollar yordamida;
- ___ interfaol metodlarni qo'llash orqali

Va h.k.lardan foydalanib tashkil etsak, bu dars o'quvchi ongiga yaxshi singib boradi va xotirasidan joy oladi. O'quvchining ilmiy dunyoqarashi kengayib, bilim darajasi ortadi.

An'anaviy ta'limdan farqli zamonaviy ta'limni tashkil etishdan maqsad ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmasdan, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir.

Qisqa vaqt ichida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga etkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyati, bilimni nazorat qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash iqtisodiyot fani o'qituvchisidan katta pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga yangicha yondashishni talab etadi.

Pedagogik texnologiyaning muvaffaqiyatli loyihalaniishi va yakuniy natija (samara) ning kafolatlanishi o'qituvchining didaktik masalalar mohiyatini anglab yetish darajasi va darsda ularni to'g'ri baholay olishga bog'liqdir.

Har bir o'tiladigan darsda ta'limning aniq maqsadining belgilanishi o'qitish texnologiyasini loyihalashda muhim shartlardan biri sanaladi. Bunda fan mavzulari bo'yicha o'qitishning tashhislanuvchi maqsadi aniqlanadi.

Iqtisod fan sifatida o'tilgan vaqtdan boshlab fanning ma'lumotlar bazasi ko'payib katta hajmni tashkil etmoqda va u yuqori tezlikda yil sayin boyib boryapti.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. TA'LIMDA AXBOROT TEKNOLOGIYALARI. Oliy ta'lim mutaxassislari uchun R. Hamdamov, U. Begimkulov, N. Tayloqov. O'zME davlat ilmiy nashriyoti T. 2010

2. R. Ishmuhamedov, M. Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar (ta'lim tizimi xodimlari, o'qituvchilar, tarbiyachi va murabbiylar, metodistlar uchun o'quv qo'llanma)

3. Yo'ldoshev J.G. Pedagogik texnologiya asoslari. -T.: O'qituvchi, 2004

ҚУРИЛИШ ТАШКИЛОТЛАРИДА БОШҚА ҲАРАЖАТЛАРНИ КАМАЙТИРИШ ХИСОБИДА СМЕТА НАРХИНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШ

М.С.Асадова
ТАҚИ ассистент
Х.Р.Тўраев
магистрант

Аннотация: Қурилиш тармоғи ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш бино ва иншоотлари, ижтимоий соҳа объектлари, тураржой бинолари, коммунал ва маиший хизмат кўрсатиш иншоотлари, муҳандислик коммуникацияларини бунёд этиш орқали жамият тарақиётига ўз ҳиссасини қўшади. Шу сабабли мамлакатимизда қурилиш объектларига ажратилган маблағлардан оқилона ва самарали фойдаланишни ташкил этишга йўналтирилган илмий изланишлар олиб бориш, инновацион ғоялар ва илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш ўта муҳим вазифа ҳисобланади.

Мазкур ишда қурилиш объектларининг қурилиш ишлари қийматини ташкил этувчи бошқа харажатларни камайтириш ҳисобига смета нархини оптималлаштиришга қаратилиши мазкур диссертация мавзусининг долзарблигини белгилаб беради.

Мавзунинг асосланиши ва унинг долзарблиги. Қурилиш тармоғи мамлакатда ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлашда иқтисодиётни ҳаракатга келтирувчи локоматив тармоқлардан бири ҳисобланади. Қурилиш тармоғи ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш бино ва иншоотлари, ижтимоий соҳа объектлари, тураржой бинолари, коммунал ва маиший хизмат кўрсатиш иншоотлари, муҳандислик коммуникацияларини бунёд этиш орқали жамият тарақиётига ўз ҳиссасини қўшади.

Ривожланган мамлакатлар амалиёти таҳлили шуни кўрсатадики, инвестиция жалб қилмай туриб, иқтисодиётни етарли даражада ривожлантириб бўлмайди. Инвестиция қўйилмаларининг асосий қисми капитал қурилиш ишларини амалга ошириш орали ўзлаштирилади.

Мамлакатимизда қурилиш тармоғини ислоҳ қилиш соҳасида эркин бозор тамойилларига асосланган муносабатларни ташкил этиш ва қурилиш ишларининг эркин бозордаги баҳо қийматини шакллантириш тизимини яратиш ишлари Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 6 майдаги ПФ3240 сонли «Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштиришнинг асосий йўналишлари тўғрисида» Фармони билан асос солинган бўлиб, унда белгиланган вазифалар асосида «Объектларни қуриш қийматини шартномавий жорий нархларда белгилаш тартиби тўғрисида» Низом ишлаб чиқилиб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 11 июндаги қабул қилинган 261-сонли Қарори билан тасдиқланган.

Мазкур Низом асосида республикамиз қурилиш тармоғида баҳони шакллантириш тизими шакллантирилди. Ўтган қисқа вақт мобайнида мазкур низомга асосан ишлаб чиқилган қурилиш ишларининг иқтисодий меъёрлар тизими (Шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари ШНҚлар) амалдаги баҳони шакллантириш маҳанизмининг асосини ташкил этади. Қурилиш соҳасига эркин бозор муносабатларини жорий этилганидан буён ўтган вақт давомида олиб борилган кузатишлар ва таҳлиллар амалдаги дастлаб ишлаб чиқилган меъёрий ҳужжатларни доимий ривожлантириш ва такомиллаштириб бориш зарурлигини кўрсатмоқда.

Шу сабабли мамлакатимизда қурилиш объектларига ажратилган маблағлардан оқилона ва самарали фойдаланишни ташкил этишга йўналтирилган илмий изланишлар олиб бориш, инновацион ғоялар ва илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш ўта муҳим вазифа ҳисобланади. Мазкур ишда қурилиш объектларининг қурилиш ишлари қийматини ташкил этувчи тўғри харажатларни оптимал шакллантиришга ва унга таъсир этувчи омиллар таъсирини баргараф этишга қаратилиши мазкур диссертация мавзусининг долзарблигини белгилаб беради.

Бугунги кунда қурилиш соҳасида олиб борилаётган ислохотлар шуни кўрсатадики, юртимизда арзонлаштирилган, замон талабига жавоб бера оладиган турар-жой биноларига эҳтиёж жуда юқори. Шу мақсаддан келиб чиқиб юртимизда қурилаётган турар-жой объектларини арзонлаштириш яни объектнинг қийматини ошиб кетишига олиб келувчи

омиллар ўрганиб чиқилмоқда. Объектнинг қурилишида енг катта таъсир этувчи асосий компонентлар қуйидагилардан иборат:

1. Тўғри харажатлар
2. Эгри харажатлар

1. Ушбу тўғри харажатлар ҳам ўз навбатида бир неча харажатларга бўлинади. Булар: ускуналар, мебелларваинвентарлархаражатлари; қурилишматериаллари, буюмлариваконструкцияларихаражатлари; ягонаижтимоийсуғуртабиланҳисобланганасосийишҳақиқхаражатлари; қурилиш машина вამеханизмлариданфойдаланишхаржатлари

2. Эгри харажатлар булар ҳам бир неча харажатларга бўлинади. Улар қуйидагилардан иборат:

- Пудратчининг бошқа харажатлари
- Буюртмачининг бошқа харажатлари

Тадқиқот натижаларига кўра ушбу компонентлардан объект қийматининг 30% ни тўғри харажатлар ташкил этади.

Келтирилган таҳлиллар натижасига асосланиб қурилиш объекти тўғри харажатларини такомиллаштириш бўйича олинadиган илмий натижалар қуйидагилардан иборат:

1. қурилиш объекти лойиҳасининг капиталлик даражасидан келиб чиқиб бинонинг қурилиши режалаштириладиган ҳудуд хусусиятларини инобатга олган ҳолда ресурс сметаси таркибидаги бошқа харажатларни таҳлил қилиш лозим;

2. қурилиш объектининг смета қийматини камайтириш мақсадида бошқа харажатларни харажатлар гуруҳларига бўлган ҳолда улар таркибидаги ҳар бир ресурсга қўлланиладиган нархларни, транспорт ва омборхонада сақлаш харажатларини инобатга олган ҳолда камайтириш вариантларини танлаш;

3. объектининг ресурслар ведомостида сарфланган қурилиш материаллари таркибидан энг қулай ва қийматга эга бўлган асосий тўлдирувчи қурилиш материалларининг (камида 85%ни) қиёсий таҳлил қилиш орқали оптималини танлаш йўли билан тўғри харажатлар қийматини камайтириш;

4. локал смета таркибидаги алоҳида олинган қурилиш ишларига олинган расценка таркибидаги амалда қўлланилмайдиган (маънавий эскирган) ёки ўрин алмаштириш мумкин бўлган қурилиш машина ва механизмларини замонавий ва юқори самаралиларига алмаштириш орқали харажатлар миқдорини камайтириш;

5. ресурс смета таркибида маҳаллий ва локализация дастури асосида мамлакатимизда ишлаб чиқариладиган қурилиш материалларини қўллаш ҳисобига қурилиш материаллари қийматини камайтириш.

Фойдаланиладиган адабиётлар

1. Степанов П. С. Экономика строительства. Учебник. Москва: Изд. "Юрайт", 2007г.
2. Ёдгоров В.У., Бутунов Д.Я., Хайтов Э.Б. Ценообразование в строительстве"Учебное пособие. ТАСИ". 2012г.
3. Исаков М.Ю. Экономика капитального строительства. Учебное пособие. -Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004, - 128 с.
4. Журавлева М.А. Совершенствование механизма формирования договорных цен в строительстве: Дис. канд. экон. наук: 08.00.05. Екатеринбург, 2006г. 235 с.
5. Коваленко Р.М. Организационно-экономические методы формирования цен на строительную продукцию с учетом возможного изменения стоимости ресурсов: Автореф. дис. канд.экон.наук:08.00.05Нижегор.гос.архитектур.-строит.ун-т. - Н.Новгород, 2002. - 20с.
6. Айдаева С.А. Методические основы ценообразования в строительстве на современном этапе хозяйствования (На примере Республики Дагестан): Дис. канд. экон. наук : 08.00.05 : Махачкала, 2000 156 стр.

ЎЗБЕКИСТОН АГРОСАНОАТ ТАРАҚҚИЁТИДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ЎРНИ

Рахимов Вали Омонтурдиевич

Ўзбекистон Республикаси

Банк-молия академияси Тингловчиси:

rahimov.v@gmail.com

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон агросаноат тараққиётида инвестицияларнинг ўрни ҳамда инвестицион ёндашувлар тизимини аниқлаш, йўлларини кўрсатиш, стратегик инвестицион марказ фаолиятини борасида фикрлар баён этилган.

Калитли сўзлар: корхона, агросаноат, лойиха, инвестиция, стратегия, корхона, молиялаштириш, инвестицион жозибадорлик, рақобат, сиёсат, бозор, қишлоқ хўжалиги.

Кириш

Бугунги кунда мамлакатлар ҳаётининг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маданий жабҳаларига таъсир кўрсатиб, рақобатни вужудга келтиргани ҳаммамизга маълум. Рақобатга асосланган иқтисодиёт эса ўз навбатида, барча соҳаларнинг ҳам ривожланиш ҳолатига таъсир этмай қолмайди. Жумладан, ушбу жараёнлар аграр соҳа фаолиятида ҳам кўринади. Кейинги йилларда мамлакатимиз қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда, жумладан пахта ва ғалладан бошқа барча қишлоқ хўжалик маҳсулотларига давлат буюртмаси бекор қилиниши, хусусий мулкчиликни қарор топиши, деҳқон ва фермер хўжаликларни ривожланиши учун мустақам ҳуқуқий база яратилиши бозор муносабатлари пайдо бўлишида муҳим асос бўлиб хизмат қилди.

Айни пайтда аграр тармоқни ривожлантириш учун бозор шароитида маҳсулот ва хизматлар бозорини мунтазам эркинлаштириб бориш, улар фаолиятини ҳар томонлама ривожлантирмасдан туриб қутилган натижаларга эришиб бўлмайди. Чунки, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорининг ривожланиши, яъни моддий-техник ресурслар, хизматлар, меҳнат, молиявий ресурслар, интеллектуал мулк ва бошқа муҳим бозорлар билан узвий боғлиқдир. Ушбу бозорларнинг ҳар бири алоҳида, мустақил бўлса-да, улар ўзаро бир-бирига боғлиқ ва бир-бирини тўлдирувчи, бири, иккинчиси ҳисобига фаолият юритадиган бозорлар ҳисобланади.

Мазкур бозорлар ривожланиши нисбатлари бир-бирига мутаносиб амалга ошган тақдирдагина қутиладиган натижаларга энг кам харажатлар эвазига тўлиқ эришиш мумкин. Масалан, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчилар (деҳқон ва фермер хўжаликлари) ўртасида етарли даражадаги рақобат муҳити яратилганлигига қарамадан, маҳсулот сотиш тизими ёки хизматлар кўрсатиш соҳаларида рақобатли асосда ишловчи субъектлар фаолияти фермернинг талабига жавоб бермаслиги, етиштирилган ҳосилнинг истеъмолчиларга тўлиқ ва сифатини бузимасдан етиб бормай нобудгарчилиги ортишига сабаб бўлади. Бугунги кунда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори доирасида қуйидаги талабларга жавоб берадиган давлат аграр сиёсати йўналишлари аниқ белгилаб олинishi мақсадга мувофиқ:

- қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши барқарорлиги таъмин этилиб, инфляция жараёнини паст суръатларда ушлаб туриш билан биргаликда тармоқдаги бандлик масаласи ва тўлов баланси мувозанатига эришиш талаб этилади. Бу аграр бозорлар доирасидаги интеграциялашувнинг муҳим шартларидан ҳисобланади. Аммо, айни пайтда таъкидлаш лозимки аграр маҳсулотлар, ресурслар ва хизматлар билан ташқи савдо жараёни эркинлашуви ташқи ва ички савдо ҳамда тўлов баланси муаммосини келтириб чиқариши мумкин. Бу шароитда давлатнинг протекционизм сиёсатини қўллаш зарурати келиб чиқади;

- ташқи ва ички аграр бозор ривожланиши даражасида бир-бирига яқин кўрсаткичларга эришишига аграр ишлаб чиқариш барқарорлиги ва рақобатбардошлик имкониятини пайдо қилиши мумкин.

Агарда ташқи бозорларда аграр тармоқнинг иштироки алоҳида хусусиятлари (баҳо ва сифат бўйича, маркетинг тизими борасидаги паст даражадаги рақобатбардошлик) билан ажралиб турганлигини ҳисобга оладиган бўлсак, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналар учун мақбул иқтисодий муҳит яратиш талаб этилади;

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорлар доирасида ташқи бозорлар билан интеграциялашув жараёни айни пайтда ички бозорнинг ҳам барқарорлигини тақозо этади.

Мамлакатимизагросаноатмажмуитармоқларидабозормуносабатларинишакллантиришга қаратилган иқтисодий ислохотлар жадал олиб борилмоқда. хусусан, қишлоқ хўжалигини бошқариш тизимида туб таркибий ўзгаришлар амалга оширилиб, бозор иқтисодиёти механизмлари ва тамоиллари жорий этилмоқда. ушбу ижобий ўзгаришлар билан бирга

ечимини кутаётган муаммоларни ҳал қилишда иқтисодийни модернизациялаш асосида инновацион фаолият самарадорлиги ошириш муҳим аҳамиятга эга. —Айтиш керакки, изчил юқори ўсиш суръатлари билан бирга, ялпи ички маҳсулотнинг умумий ҳажмида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари улушининг камайиш тенденцияси кузатилмоқда. Масалан, бу борадаги кўрсаткич 30,1 фоизни ташкил этган бўлса, сўнги йилда фақатгина 16,8 фоизни ташкил этди. Буни авваламбор иқтисодийтимизда амалга оширилаётган чуқур таркибий ўзгаришларнинг, мамлакатимиз бир пайтлардаги аграр республикадан босқичма-босқич равишда саноати ривожланган замонавий давлатга айланиб бораётганининг яққол тасдиғи сифатида қабул қилишимиз даркор.

Давлатимиз раҳбарининг юқорида билдирган ўринли эътирози ва фикрига асосланган ҳолда айтишимиз лозимки, агросаноат мажмуи тармоқларида инновацион фаолият самарадорлигини ошириш энг долзарб вазифалардан ҳисобланади. Чунки бозор иқтисодиёти шароитида инновацион фаолиятнинг мазмуни моддий асосга эга бўлган ишлаб чиқариш соҳасида бирон-бир янгиликни яратиш ва уни амалиётга жорий этишда ифодаланади. Бу ўз навбатида шу вақтга қадар бир-биридан алоҳида равишда яъни мустақил фаолият юритаётган илм фан, инновациялар ва ишлаб чиқариш субъектлари фаолиятини умумий мақсад йўлида бирлаштириш, мавжуд ресурслардан янада самарали фойдаланишга сабаб бўлади. Албатта ҳозирги даврда бутун иқтисодийда бўлганидек аграр соҳасида ҳам илм фан ва ишлаб чиқариш ўртасида илмий тадқиқотлар олиб бориш ва инновацион фаолият билан шуғулланувчи тизим яратилган.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорини икки турга, қишлоқ хўжалиги озиқ-овқат маҳсулотлари бозори ва ноозиқ-овқат маҳсулотлари бозорларига бўлиш мумкин. Бошқа томондан эса пахта бозори, ғалла бозори, гўшт ва гўшт маҳсулотлари бозори, сут ва сут маҳсулотлари бозори ва бошқа шу каби бозорларга ажратиш мумкин. Бундан ташқари, ушбу бозорлар қисқа ихтисослашган бозорларга масалан, мева-сабзавот маҳсулотлари бозори ўз навбатида - мева, полиз маҳсулотлари бозори ва бошқа турларга бўлинади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори одатда – ички (маҳаллий ва ҳудудий бозорлар) ва ташқи бозорларга бўлинади. Маҳсулотни сотиш даражасига қараб улгуржи ва чакана бозорларга, маҳсулотларни сақлаш даврига қараб тез бузилувчи маҳсулотлар ва узоқ сақланувчи маҳсулотлар бозорларига ҳамда маҳсулот турига қараб, нон ва нон маҳсулотлари, сабзавот ва картошка, шакар, пахта бозори ва бошқалар бўлиниши ҳам мумкин. Бундан ташқари, бу бозорларни тайёр маҳсулотлар бозори ва хом-ашё бозорларига бўлинади. Бугунги кунда республикада қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорини икки турга бўлишимиз мумкин, булар: эркин ҳамда давлат буржумаси асосида етиштирилаётган маҳсулотлар бозорлари. Бу ерда давлат буржумаси асосида етиштирилаётган маҳсулотлар асосан, пахта хомашёси ва буғдой (фермернинг давлатга сотаётган қисми) киради.

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, ҳар бир давлатда ишлаб чиқариш иқтисодий жиҳатдан ўзини оқламайдиган ва етиштириш табиий иқлим шароитлари туфайли мос келмайдиган маҳсулотлар бошқа давлатлардан сотиб олинади. Бу эса қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорини рақобатбардошлигини ошириш ва уларни фаолият юритиш тизимини такомиллаштиришни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 28 декабрдаги Олий Мажлисга тақдим этган Мурожаатномаси.
2. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг 2000-2020 йиллардаги ахборотномаси.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони.
4. Бобобекова Д. “Рақобат муҳитини ривожлантириш йўллари” // Иқтисодиёт ва таълим № 3.-Т.:
5. Н.Қ.Йўлдошев, О.С.Казаков. Иқтисодиёт ва менежмент асослари. Тошкент, “Иқтисодиёт”, 2017 йил.
6. О.С.Казаков ва бошқалар. Маҳаллий хом ашёлардан қишлоқ хўжалигида фойдаланиш масалалари. Монография. Наманган, “Наманган”, 2016 й. 4. О.С.Казаков, Х.Т.Ахмедходжаев. Менежмент асослари. Тошкент, “ИлмЗиё”, 2017 й.
7. О.С.Казаков. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришнинг долзарб масалалари. Наманган, НамМТИ, 2016 й.

КОРХОНАЛАР ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШДА ЛОЙИХАВИЙ МОЛИЯЛАШТИРИШДАН ФОЙДАЛАНИШ КЎЛАМИНИ КЕНГАЙТИРИШ

Эргашов Феруз Шавкатович

Ўзбекистон Республикаси

Банк-молия академияси Тингловчиси:

feruz.e.sh.@mail.ru

Аннотация: Мақолада корхоналар экспорт салоҳиятини оширишда лойихавий молиялаштиришдан фойдаланиш кўламини кенгайтириш ва инвестицион ёндашувлар тизимини аниқлаш, корхона инвестицион ресурсларини шакллантириш йўллари кўрсатиш, стратегик инвестицион марказ фаолиятини борасида фикрлар баён этилган.

Калитли сўзлар: корхона, инвестиция, стратегия, корхона, молиялаштириш, стратегия, стратегик марказлар, инвестицион жозибadorлик, корхонанинг рақобат муҳити.

Кириш

Миллий иқтисодиётни ҳар томонлама ривожлантиришда инновацион жараёнларни самарали бошқариш инновацион фаолиятнинг муҳим жиҳатларидан ҳисобланади. Шу боис, саноат корхоналаридаги мавжуд моддий-техник базани янгилаш, ишлаб чиқариш объектларини ривожлантириш, янги фаолият турларини ўзлаштириш, илмий ҳажмдор маҳсулотлар ишлаб чиқариш, корхоналарда инновацион муҳитни яратиш, инновацион ишлаб чиқаришни рағбатлантириш инновацион жараёнларни стратегик бошқаришнинг асосий вазифаларидан биридир.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда мамлакат экспорт салоҳиятининг ўсишига бевосита таъсир кўрсатаётган инвестиция (ички ва ташқи)ларга катта эътибор бериб келинмоқда.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда демократик бозор ислохотлари ва иқтисодиётни либераллаштиришни янада чуқурлаштириш шароитида барқарор иқтисодий ўсишни жадаллаштиришда инвестициялашнинг барча манбаларидан самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Жумладан, бюджет маблағлари, ташқи кредитлар, тўғридан-тўғри инвестициялар, корхоналар ва аҳоли маблағлари ва бошқа манбаларни жалб қилиш ва иқтисодиётнинг зарурий тармоқларига тўғри йўналтириш бугунги кун долзарб вазифаларидан биридир.

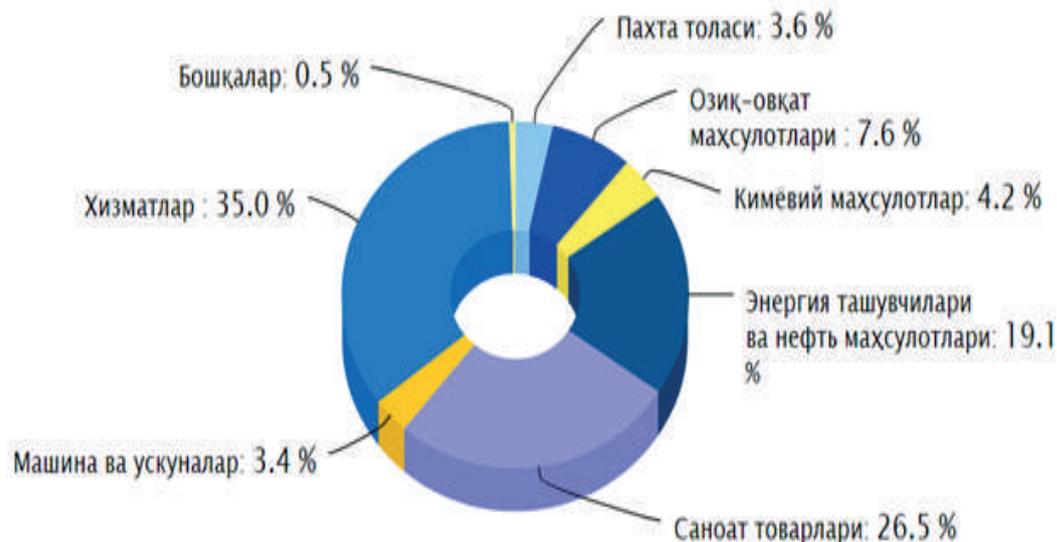
Ўтиш иқтисодиёти шароитидаги Ўзбекистон Республикаси учун чет эл инвестициялари экспортни рағбатлантириш ва потенциални ошириш учун муҳим манба ҳисобланади. Мамлакатимизда маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлашга қаратилган сиёсатнинг баъзи бир жиҳатлари чет эл инвестициялари кириб келишининг имкониятларини маълум даражада чекламоқда. Шунини ҳисобга олган ҳолда чет эллик инвесторлар ҳуқуқ ва кафолатлари, жалб этилган инвестицияларнинг эркин ҳаракати ва инвесторларга яратиб берилган шарт-шароитлар, имтиёз ва қулайликларнинг ҳуқуқий ва ишончли кафолатларини қайта кўриб чиқиш ва оптималлаштириш талаб этилади. Мамлакат миллий иқтисодиётига инвестицияларни жалб этишдаги муаммоларни ҳал қилишда уларнинг Ўзбекистон экспорт салоҳиятига нечоғлик боғлиқлиги ва таъсирини чуқур таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасига жалб қилинаётган инвестициялар ўзининг бир қанча самарасини бергани ҳолда ЯИМ да ўзининг юқори улушига эга эканлигини таъкидлаш лозим. Юқоридаги мустақил тузилган расмда инвестицияларнинг ўтган йилга нисбатан ўсиши фоизда ва инвестицияларнинг ЯИМ даги улушини кўришимиз мумкин. Юқоридагиларга асосан сўнгги 3 йил ичида инвестицияларнинг ЯИМ даги улуши 24,4 фоиздан 28,6 фоизгача етганини кўришимиз мумкин. Шу билан бир қаторда, сўнгги 3 йил ичида инвестицияларнинг ўсиши ўтган йилга нисбатан 7,1 фоиздан 10,8 фоизга ўсганлигини кўришимиз мумкин. Демак, бундан хулоса қилишимиз мумкинки, мавжуд охириги 18 йиллик маълумотларга асосан инвестицияларнинг мамлакат ЯИМ даги улуши ўртача 24 фоизни ёки деярли ЯИМ нинг чорак қисмини ташкил этган.

Амалга оширилган ишлар, жалб қилинаётган кенг ҳажмли инвестициялар натижасида республика экспортида юқори қўшилган қийматдаги маҳсулот ва хизматларнинг улуши ошиб бормоқда. Жумладан, мамлакатимиз иқтисодиётига жалб қилинган инвестициялар таъсирида 2020 йилнинг январь-февраль ойлари расмий маълумотларига қарайдиган бўлсак, сервис ва хизматларнинг экспортдаги улуши 35 фоизга, саноат товарларининг улуши эса 26,5 фоизга етганлигини кўришимиз мумкин. Шу билан бир қаторда, пахта толаси экспорти микдорининг сўнгги йиллардаги улуши кескин камайиб бораётганлиги ва бунинг натижасида мамлакатимизнинг ўзида уни қайта ишлаш ва тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш

жараёни жадал суръатларда амалга оширилаётганлигини таъкидлаш жоиз.

1-расм. 2020 йил январь-февраль ойларида Ўзбекистон экспорти тузилмаси¹.

2020 йилнинг январь-феврал ойларида республиканинг ташқи савдо айланмаси 5,9 млрд. долларни ташкил этди ва ўтган йилнинг шу кўрсаткичига нисбатан 3% га камайди. Камайишга асосий сабаб сифатида жаҳон миқёсида давом этаётган пандемия даврида юзага келган иқтисодий инқироз туфайли юзага келаётган ноқулайликлар ва зарарларни кўрсатиб ўтишимиз мумкин.

Ҳисобот даврида экспорт ҳажми 2,6 млрд. долларни ташкил этди, бу эса ўтган йилга нисбатан 115,1 млн. долларга ёки 4% га камдир.

Хулоса ва таклифлар:

Замонавий ўзбек иқтисодиётига таъсир қиладиган хорижий инвестицияларнинг родини таҳлил қилиб, биз қуйидаги хулосаларга келишимиз мумкин: чет эл инвестицияларидан фойдаланиш ҳар бир ривожланаётган мамлакат учун объектив заруратдир. Мамлакат иқтисодиётини самарали ривожлантириш учун миллий маблағлар етарли эмаслигини инобатга олсак, Ўзбекистон зудлик билан хорижий сармояларни жалб қилиш зарурлигига дуч келади. Мамлакатимиз асосан сармояни кредит инвестициялари ва тўғридан-тўғри ва портфел инвестициялари шаклида жалб этади. Мамлакатда инвестиция соҳасидаги вазиятни яхшилаш учун давлат тўғридан-тўғри инвестицияларни фаол жалб қилиши керак. Жалб қилинган инвестициялар ишлаб чиқариш кучларини ривожлантиришга, иш билан бандликни оширишга, янги технологияларга эга бўлишга, экспорт ва миллий даромадларнинг ўсишига ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 28 декабрдаги Олий Мажлисга тақдим этган Мурожаатномаси.

2. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг 2000-2020 йиллардаги ахборотномаси.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони//lex.uz. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотлари.

4. Ильдяков А.В. Проблемы финансирования инновационной деятельности предприятия. Современные исследования социальных проблем. №1 (09), 2012 г.

5. Янковский К.П., Мухарь И.Ф. Учебник. Организация инвестиционной и инновационной деятельности. – СПб: Питер, 2012.

Интернет ресурслари:

www.biznes-daily.uz

www.stat.uz

www.iqtisodiyot.uz

¹www.mift.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 28-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(9-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.05.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000